

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

Proces separace v rámci mezigeneračního soužití

Bakalářská práce

Autor:	Martina Dostálová
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních
Vedoucí práce:	Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.
Oponent práce:	Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Martina Dostálová

Studium: P16P0639

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Název bakalářské práce: **Proces separace v rámci mezigeneračního soužití**

Název bakalářské práce AJ: The process of separation within intergenerational coexistence

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem práce bude s oporou o odbornou literaturu popsat a analyzovat rodinu, mezigenerační soužití, proces separace a ve výzkumném šetření zjistit reflexi procesu osamostatňování u žen - matek žijících v jednom domě s rodinnými členy předchozí generace. Bude zvolen kvalitativní výzkumný design, metodou sběru dat bude polostrukturovaný rozhovor, data budou analyzována za využití prvků zakotvené teorie.

NOVÁK, T. Jak (pře)žít se stárnoucími rodiči, Praha: Grada. 2013. ISBN 978-80-247-4623-4.
VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie I. Praha :Karolinum. 2008. ISBN 80-246-0956-8. BERTINI, K. Sendvičová rodina: souběžná péče o malé děti a seniory, Praha: Portál. 2013. ISBN 978-80-262-0478-7. JIRÁSKOVÁ, V. Mezigenerační porozumění a komunikace, Praha: Eurolex Bohemia. 2005. ISBN 80-86861-80-5. ALDORTOVÁ, N. Vychováváme děti a rosteme s nimi, Praha: Práh. 2010. ISBN 978-80-7252-287-3.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny a literatura jsou uvedeny.

V Hradci Králové dne 25. 6. 2020

Dostálová Martina

Poděkování

Nejprve bych chtěla ze srdce poděkovat své vedoucí bakalářské práce Mgr. Gabriele Slaninové, Ph.D. za její odborné rady, vstřícnost, náměty, a především za její ochotu, vlídný přístup a trpělivost.

Dále bych chtěla poděkovat všem mým respondentkám za poskytnutí rozhovorů a za jejich otevřenost při nich.

Velké díky patří také mé rodině, blízkým a kolegům, kteří mi byli po celou dobu studia oporou a věřili ve mě.

Poslední ale za to největší díky patří mé mamince, která mi je oporou ve všech životních situacích a podporuje mě ve všem, pro co se rozhodnu.

Anotace

DOSTÁLOVÁ, Martina. *Proces separace v rámci mezigeneračního soužití*. Hradec Králové, 2020, 59 s. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové. Bakalářská práce.

Cílem práce je s oporou o odbornou literaturu popsat a analyzovat rodinu, mezigenerační soužití, proces separace a ve výzkumném šetření zjistit reflexi procesu osamostatňování u žen – matek žijících v jednom domě s rodinnými členy předchozí generace. Sledována je obousměrná komunikace tématu separace a provázení tímto procesem stran matek ke svým dcerám a také stran dcer ke svým matkám.

Pro realizaci výzkumného šetření je zvolen kvalitativní výzkumný design, metodou sběru dat je polostrukturovaný rozhovor, data jsou analyzována za využití prvků zakotvené teorie.

Klíčová slova: rodina, generace, soužití, rodič, dítě, separace

Annotation

DOSTÁLOVÁ, Martina. *The process of separation within intergenerational coexistence*. Hradec Králové, 2020, 59 pp. Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové. Bachelor Thesis.

The aim of the assignment is to describe and analyze the family, intergenerational coexistence and separation process with support of available scientific literature. In a research inquiry, to find out reflection of the process how women become independent – mothers living in one house with family members of the past generation. The two-way communication of the topic of separation and accompanying this process of the parties of mothers to their daughters and also of the parties of daughters to their mothers is monitored.

Qualitative research design is chosen for the research survey. The method of collection data is semi-structured dialogue and the data are analyzed to using the constituent of anchored theory.

Keywords: family, generation, coexistence, parent, child, separation

Obsah

Úvod	8
2. Stav poznání a teoretický background	10
3. Rodina jako místo mezigeneračního setkávání	14
3.1 Vybrané pohledy na rodinu	14
3.2 Funkce rodiny a typologie rodin.....	15
3.2.1 Funkce rodiny	16
3.2.2 Typy rodiny podle funkčnosti	16
3.3 Vícegenerační soužití jako jedno z rodinných uskupení.....	18
3.3.1 Generace jako skupiny lidí stejné věkové kategorie	19
3.3.2 Mezigenerační vztahy – podoby a komunikace	20
3.4 Výchova v rodině s ohledem na triádu generací	22
3.5 Role reprezentantů konkrétní generace v rodině	24
3.5.1 Role dětí se zřetelem k roli dcery	25
3.5.2 Role rodičů s akcentem k roli ženy – matky	26
3.5.3 Role prarodičů	28
4. Separace jako významné téma v rodinách	29
4.1 Pozitivní prožívání separace	30
4.2 Negativní prožívání separace	31
4.3 Syndrom prázdného hnízda.....	32
5. Výzkumné šetření	33
5.1 Cíl výzkumu, výzkumný design a výzkumné otázky	33
5.2 Charakteristika výzkumného vzorku	35
5.3 Analýza a interpretace získaných dat	36
5.4 Shrnutí výsledků výzkumného šetření.....	48
Závěr	54
Seznam použité literatury	55
Monografie	55
Internetové zdroje.....	58
Přílohy	60

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je proces separace v rámci mezigeneračního soužití.

Za vícegenerační rodinu je považována ta rodina, kde žijí rodiče se svými potomky společně s prarodiči. S tímto typem soužití se však pojí otázky vnímání soukromí, výchovy potomků, rozdílnosti názorů napříč jednotlivými generacemi a v neposlední řadě také osamostatňování prostřední generace. Právě procesem separace se budu zabývat nejvíce, a to zejména z pohledu žen, které jsou již matkami a mají své potomky, a zároveň žijí v jednom domě s rodinnými členy předchozí generace.

Humanitní vědy umožňují dívat se na témata z různých úhlů pohledu, a pokud se budeme soustředit na sociálně-pedagogický pohled – tedy na výchovné aspekty separace – jak předávají matky svým dcerám to, jak se mají postupně osamostatňovat – tj. mimo jiné, jak mají být samostatnou ženou (jak o tomto komunikují, jak své dcery tímto procesem provázejí). V rámci profesní a oborové motivace mě proto zajímá tradice (tedy cílené výchovné působení) v rámci provázení separačním procesem (matka provází dceru) v rodinách respondentů.

Téma práce bylo zvoleno na základě osobní motivace, s kterou se pojí vlastní zkušenosti soužití ve vícegeneračním domě. Díky tomu mám do tohoto typu soužití určitý vhled (věřím, že nebude překážkou zachování potřebného odstupu při realizaci výzkumného šetření) a velmi mě tato problematika zajímá.

Cílem práce je s oporou o odbornou literaturu popsat a analyzovat rodinu, mezigenerační soužití, proces separace a ve výzkumném šetření zjistit reflexi procesu osamostatňování u žen – matek žijících v jednom domě s rodinnými členy předchozí generace. Sledována je obousměrná komunikace tématu separace a provázení tímto procesem stran matek ke svým dcerám a také stran dcer ke svým matkám.

Vzhledem k cíli práce je ve výzkumném šetření zvolen kvalitativní design, metodou sběru dat je polostrukturovaný rozhovor se ženami – matkami ve vybraných rodinách na dané téma. Data jsou analyzována za využití prvků zakotvené teorie.

Výsledky této práce by mohly být přínosem pro odborníky z řad pomáhajících profesí, kteří se věnují práci s rodinami. Dále mohou sloužit i k rozšíření povědomí o tom, jak probíhá

proces separace v mezigeneračním soužití u žen, které již mají svého partnera a své potomky, ale stále z různých důvodů žijí v jednom domě se svými rodiči.

2. Stav poznání a teoretický background

Cílem této kapitoly je uvést a vysvětlit základní teoretické pojmy, z kterých budeme dále vycházet. Jsou zde uvedeny výsledky již provedených výzkumů na téma vícegeneračního soužití či samotného procesu separace.

Nejprve bych chtěla vymezit pojem rodina. Považuji jej pro naše téma za „pojem“ zastřešující a do jisté míry určující. Rodina představuje lidskému jedinci první přirozené společenské prostředí, do kterého vstupuje hned na začátku své existence. Socializace v ní probíhá právě skrze zmiňované sociální prostředí, jenž má bezprostřední kontextuální vliv a je závislé na životním stylu zejména dospělých členů rodiny (Klapilová, 1996).

V rodině se setkáváme s různými rolemi, níže uvedu ty, které jsou v těsném vztahu s cílem práce.

Role dítěte souvisí s obdobím dětství a tedy se značným vlivem významných druhých. Období dětství není jednoznačně ohraničeno, obecně ho však můžeme charakterizovat jako období od narození po dospělost. Přičemž se dělí na období novorozenecké, kojenecké, batolecí, předškolní věk, školní věk a adolescenci. Z toho vyplývá, že tato role je v životě člověka ovlivňována dvěma fázemi, a to fází nedospělosti a dospělosti. Velmi často si ale každý vybaví pouze fázi první, jelikož druhá fáze bývá ztotožňována s jinými rolemi v životě. Zdá se, jako by rodiče někdy zapomínali na to, že jejich děti jsou již dospělé (Cibulec, 1980). Nicméně dítě, které vrůstá do role nezávislého a samostatného dospělého jedince, prochází více či méně úspěšně procesem osamostatňování, dle toho, jak přirozené, snadné či naopak těžké je pro rodiče přijmout tuto skutečnost.

Rodičovskou roli definovala Vágnerová (2000, s. 344) takto: „*Rodičovská role je důležitou součástí identity dospělého člověka.*“ Je to role, která je biologicky podmíněná, zároveň však i sociálně a psychicky významná. Má značný vliv na emoční prožívání a uvažování člověka, na jeho osobnost, na další role i na mezilidské vztahy. Rodičovská, zejména pak mateřská role, je sociálně velmi ceněna. Společnost od rodiče očekává emoční zainteresovanost na dítěti a přijetí určité osobní zodpovědnosti (Vágnerová, 2000). Mohli bychom tedy říci, že rodič je osoba zajišťující všechny úlohy spojené s výchovou dítěte. Tyto úlohy poté vedou k utváření nezávislého dospělého jedince.

Vícegenerační soužití chápeme pro potřeby naší práce jako soužití dvou či více osob v jednom domě nebo bytě. Vícegenerační rodina a její soužití je charakterizováno jako prostor, který je propojen příbuzenskými vztahy, a který je sdílený s rodiči, jejich dětmi a prarodiči (Procházka, 2012).

Z dostupné literatury - např. Chvála, Trapková (2017), Teuschel (2017) víme, že tento typ soužití jako takový není signifikantním faktorem pro zdárný či komplikovaný proces separace. Specifikuje nám ale vzorek respondentů a zajišťuje do jisté míry jeho homogenitu.

Proces separace můžeme považovat za úspěšně dokončený tehdy, když jedinec dokáže sám zvládnout svou nezávislost, má vysoké vědomí vlastní hodnoty a dovede se chovat kongruentně. Má smysl pro sebeúctu, je schopný důvěrných vztahů, plnohodnotné komunikace a plně přebírá veškerá rizika a odpovědnost za své chování (Satirová, 1994). Předpokladem dospělosti, a tedy dokončeného procesu osamostatnění, je **nasycení bezpečnou závislostí na osobách, jež jsou mladému jedinci k dispozici, věnují se mu a pak jej dokážou včas a s požehnáním pobídnout k odchodu** (Trapková, Chvála, 2017). Toto zamýšlíme u respondentek sledovat ve výzkumném šetření s ohledem na specifika procesu separace v rámci mezigeneračního soužití. Jde nám o zachycení jedinečných zkušeností žen prostřední generace právě s tímto nasycením potřeb a dobrým načasováním pobídnutí k odchodu ve specifickém prostředí širší rodiny, kdy rodiče se svými dospělými dětmi zůstávají fyzicky blízko.

Při průzkumu současného stavu poznání jsem narazila na poměrně velký počet bakalářských i diplomových prací, které se zabývají problematikou mezigeneračního soužití. Velmi často se autoři ve svých pracích zaměřují na postoje, výhody či nevýhody plynoucí z tohoto soužití pro nejmladší anebo naopak pro nejstarší generaci, jenž se v tomto soužití nachází. Málokdo se však zamýšlí nad tím, jak na takovéto soužití nahlíží prostřední generace, která žije se svými rodiči a zároveň se svými dětmi.

Hanušová (2014) napsala práci na téma vícegeneračního soužití očima středoškoláků, kde si kladla za cíl seznámení se s názorem středoškoláků na vícegenerační soužití a zmapovat sociální situaci mezi středoškoláky a jejich prarodiči. Z celkem 173 dotazovaných středoškoláků žila v odpovídajícím mezigeneračním soužití asi jedna pětina. Autorka mimo další obohacující údaje zjistila také to, že středoškoláci tento typ bydlení hodnotí jako nejvíce výhodné pro generaci prarodičů a nejméně výhodné pro generaci svých rodičů. Další důležité zjištění bylo to, že 53,8 % dotazovaných uvedlo, že by v budoucnu, až založí vlastní rodinu,

by se chtěli osamostatnit a možnému soužití se svými rodiči by se chtěli vyhnout. Pouze 8 dotazovaných naopak uvedlo, že by si soužití se svými rodiči v dospělosti přáli z důvodu vzájemné pomoci a pěkných vztahů, které s nimi mají.

Bajerová (2016) psala práci na téma vlivu vícegeneračního soužití na vztahy v rodině. Cílem bylo zjištění názorů a postojů lidí ve vícegeneračním soužití na takovýto způsob soužití a na to, jak ovlivňuje vztahy v rodině. Autorka provedla rozhovor ve třech rodinách s celkem osmi respondenty, z nichž většina uvedla, že takové soužití má negativní vliv na vztahy v rodině. K tomuto zjištění přikládá komentář, že senioři na špatné věci zapomínají, jelikož jsou rádi, že se o ně má kdo postarat. Hlavním důvodem negativního ovlivnění vztahů je dle respondentů narušování vlastního soukromí a rozdílnost názorů napříč jednotlivými generacemi, které musí často řešit například v otázkách úprav či oprav společných prostor. Respondenti se však shodli na tom, že si opačné generace navzájem váží a chápou se.

Nováková (2010) se zabývá procesem osamostatňování mladých dospělých od původní rodiny. Cílem práce bylo podrobně popsat proces osamostatnění a zároveň zjistit subjektivní pohled mladých dospělých na daný proces. Autorka provedla rozhovory s 18 respondenty, přičemž zjistila, že na proces separace mají vliv rodinné vztahy, individuální faktory jedince a makrostrukturální vlivy jako je touha po co nejvyšším vzdělání. V souladu s poznatky Říčana (2000) autorka uvádí, že rodiny s dysfunkčními znaky často nevedou k zdravému a progresivnímu vývoji k osamostatnění. Dále bylo zjištěno, že dříve, než je dosaženo zdravé a úplné separace, tak mladí lidé prochází stadiem dětské závislosti, adolescentního vzdoru, a teprve poté mohou následovat dospělé vztahy s rodiči. Autorka shrnula faktory působící proti osamostatnění i faktory, které mu naopak pomáhají.

Konečný a Tyrlík (2010) ověřovali předpoklad, že soužití s prarodiči vytváří zátěžové situace pro mladý pár. Zjistili, že mladé páry se pro vícegenerační soužití rozhodují zpravidla z ekonomických důvodů. Na druhou stranu jim takové soužití poskytuje těžko zastupitelnou pomoc a materiální a technickou podporu zvyšující pohodu v partnerství mladých lidí. Konflikty se objevují až po delší době soužití anebo přichází s narozením potomků mladého páru. Dále bylo prokázáno, že vysoká rozvodovost, která se vyskytuje u tohoto typu soužití se samotným vícegeneračním soužitím, však není přímo spojena.

Tyto výzkumy se zabývaly problematikou vícegeneračního soužití a procesu separace. V databázi vysokoškolských prací, na Webu of Science ani na webu vědeckých informačních zdrojů pro Českou republiku EBSCO se nepodařilo dohledat výzkum, který by se specificky

zabýval procesem separace u žen – matek prostřední generace. To považuji za podnět k realizaci výzkumu v mé bakalářské práci.

3. Rodina jako místo mezigeneračního setkávání

Cílem této kapitoly je představení rodiny, její definice, funkce a typy. Dále bude pozornost věnována výchově v rodině, s kterou úzce souvisí jednotliví členové rodiny, včetně toho, jaké mají role.

Rodina už odedávna existuje proto, aby se rodiče mohli dostatečně starat a pečovat o své děti. Kromě tohoto je však rodina důležitá i pro udržení lidstva a je též základní jednotkou každé společnosti. Zprostředkovává jedinci vrůstání do společnosti a kultury, mezi generacemi vytváří kontinuitu, vzájemnou solidaritu, a především jednotlivé generace propojuje (Matoušek, 2003).

3.1 Vybrané pohledy na rodinu

Na rodinu jako takovou se můžeme dívat a definovat ji jednak prostřednictvím jednotlivých oborů, tedy z pohledu sociologického, pedagogického, psychologického, demografického či z pohledu práva. Dále na ni můžeme nahlížet také v rámci historického či kulturního vývoje. Definovat rodinu je tedy značně problematické, vždy záleží na úhlu pohledu.

Rodinu chápeme jako základní jednotku každé lidské společnosti, jež funguje jako primární skupina jedinců spjatých příbuzenskými vztahy a jejíž dospělí jedinci jsou plně odpovědní za výchovu svých dětí a péči o ně (Dunovský, 1986).

Téměř shodnou definici uvádí Anthony Giddens (2001, s. 156), v přesném znění takto *„skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí.“*

Rodina má být útočištěm ve světě, ve kterém se příliš často setkáváme s honbou za úspěchem, tvrdostí, přetvářkou, vysokými nároky či anonymitou. Měla by být prostorem vzájemnosti, otevřenosti, upřímnosti a pravdivosti (Říčan, 2004).

Rodinu můžeme také vnímat jako skupinu lidí, kteří mají společnou historii, současnou realitu a budoucí očekávání. Tito lidé jsou zároveň propojeni transakčními vztahy, jsou často (ale ne nutně) vázáni dědičností, manželstvím, adopcí či společným uspořádáním života. Jakmile, mezi blízkými lidmi, vzniknou intenzivní a dlouhotrvající emocionální a psychologické

vazby, mohou být označováni za rodinu. A to i v případě, že jde o rodinu náhradní, o nesezdaný pár atd. (Kramer, 1980 in Sobotková, 2007).

Klapilová (1996, s. 27) definuje rodinu hned několika způsoby, a to takto: *„Rodina je lidskému jedinci prvním přirozeným společenským prostředím, do něhož vstupuje na začátku své existence. Rodinná socializace je pouze z části naplňována záměrným výchovným působením. Probíhá především jako bezprostřední kontextuální vliv sociálního prostředí, které je závislé na osvojeném životním způsobu především dospělých členů rodiny. Rodina je nejdůležitějším převodním mechanismem v předávání hodnot z generace na generaci. Současně je rodina sama jednou z nejvýznamnějších hodnot lidské společnosti. Rodina je také významným zprostředkovatelem kulturních vlivů. Rodina je malá, primární, neformální sociální skupina, kterou tvoří jedinci spojení pokrevními, manželskými a adoptivními vztahy. Je to specifická biosociální skupina, ve které se uskutečňují některé společensky i osobně potřebné činnosti a vztahy, které nemohou v plné míře přebírat jiné instituce.“*

3.2 Funkce rodiny a typologie rodin

V kapitole funkce rodiny a typologie rodin budou nejprve představeny funkce, které rodina má. Následně bude popsáno, k čemu jednotlivé funkce slouží. Druhá část podkapitoly se bude zabývat jednotlivými typy rodiny, které jsou rozděleny dle její funkčnosti.

Rodina, která se skládá z manželského páru a jeho dětí patří mezi základní společenské jednotky, které se vyskytují ve všech lidských společnostech. V těchto společnostech může mít rodina různé postavení, různé role, může mít rozdílné vztahy k širší společnosti, dále rozdílné rozdělení rolí nebo různou strukturu. Základní funkce každé rodiny jsou však vždy stejné (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V odborné literatuře můžeme najít velké množství různých typologií rodin. Autoři těchto typologií vycházejí vždy z určitých kritérií.

Typologie poté přispívají k jasnějšímu a lepšímu pochopení a porozumění rodinné problematice. Samozřejmě nelze každou rodinu nějak jednoznačně zařadit do některého z daných typů, jelikož existuje mnoho tzv. smíšených či nevyhraněných typů rodin (Sobotková, 2007).

3.2.1 Funkce rodiny

Rodina plní celkem čtyři funkce. První funkcí je *biologicko-reprodukční funkce*. Ta slouží k tomu, aby se plodilo potomstvo a aby docházelo k uspokojení sexuálních potřeb obou partnerů. Tato funkce se stejně jako i ostatní funkce v průběhu času může měnit. Některé rodiny mohou mít málo dětí, nebo problémy s reprodukcí, a proto je zde i možnost asistované reprodukce atd. Druhou funkcí je *ekonomická funkce*. Dnešní rodina chápe tuto funkci jako společné hospodaření partnerů a materiální zabezpečení dětí. V dřívější době byla rodina samostatnou výchovnou jednotkou, dnes je však jedním z důležitých prvků v ekonomice společnosti (Schwab, Gray-Ice, Prentice, 2000). Třetí funkcí je funkce *socializačně-výchovná*, která spojuje fungování rodiny jako původního socializačního činitele. Socializačně-výchovná funkce je naplňována veřejnými institucemi, kterými jsou například mateřské školy, nebo různá volnočasová zařízení. Předtím, než došlo k zahájení povinné školní docházky, vzdělávání probíhalo často pouze v rodině. Socializačně-výchovná funkce zahrnuje také generační předávání hodnot kultury. Posledním typem je *emocionální funkce*. Ta zobrazuje citové potřeby a je tak vytvářen pocit bezpečí a jistoty. Emocionální funkce se díky postupu moderní společnosti pomalu dostává do popředí. Pokud má současná rodina málo dětí, vzniká větší prostor k tomu, aby byl poskytován hlubší emocionální vztah (Špaňhelová, 2010).

Reichel (2008) kromě těchto čtyř funkcí, které jsou uvedené výše, definuje ještě navíc funkci terapeuticko-pečovatelskou, výchovně-vzdělávací a obrannou.

Kopecká (2011) uvádí, že mezi funkce rodiny lze zařadit i funkci relaxační a zábavnou. Rodina musí zajišťovat trávení volného času, musí řešit odpočinek, relaxaci a emoční zážitky. Tyto aktivity většinou řeší všichni členové rodiny. U některých rodin, kde není čas na plánování těchto aktivit, přebírá zodpovědnost nějaká zájmová organizace. Kolektiv je pro dítě velkým plusem, ale nemůže nahradit společně strávené chvíle se svou rodinou například na výletě, na dovolené, v kině atd.

3.2.2 Typy rodiny podle funkčnosti

Rodiny lze rozdělit na funkční, problémové, dysfunkční a afunkční. *Funkční rodiny* jsou ty rodiny, které naplňují funkce uvedené v předchozí kapitole. Tím pádem mohou zajišťovat dobrý vývoj a prospěch dítěte. Takových rodin je celkem 85 %. *Problémové rodiny* jsou takové rodiny, které mají poruchy funkcí, které však nejsou pro dítě nebo pro chod rodiny žádným způsobem ohrožující. Rodina je schopna tyto poruchy vyřešit samostatně,

nebo případně za pomoci jednorázové intervence. Těchto rodin je zhruba 12 %. *Dysfunkční rodiny* jsou takové rodiny, u kterých existují vážné poruchy některých, nebo všech funkcí. Tyto funkce pak mohou ohrožovat nebo poškozovat celou rodinu, a hlavně vývoj a prospěch dítěte. Jako fyziologické projevy dysfunkční rodiny lze charakterizovat například zanedbávání dítěte (Matoušek, Kroftová, 2003). Zmíněné projevy rodina většinou sama nezvládá a je zapotřebí využití vnějších intervencí – neboli sanace rodiny. Sanace rodiny je jednou z oblastí sociální práce. Cílem sanace rodiny je podpořit funkci a zachování celé rodiny (Bechyňová, Konvičková, 2008). Dnešním současným trendem je to, aby se rodina vyhnula umístění dítěte do nějakého ústavního zařízení, pokud to však situace a stav dovoluje. Blaho dítěte je totiž na prvním místě a je vždy nejdůležitější. Dysfunkčních rodin existuje asi 2 %. *Afunkční rodiny* jsou ty rodiny, u kterých existují velmi závažné poruchy funkcí až natolik, že sama rodina neplní svůj základní úkol a dítě je tak závažně poškozováno, nebo ohroženo na životě. Těchto rodin existuje 0,5 % ze všech rodin. Sanace u této rodiny již není reálná a dítě se proto musí umístit do institucionální péče, nebo do náhradní rodinné péče (Elišková, 2008). Umístění dítěte do této péče s sebou však může přinášet různá rizika nebo problémy. Hlavním problémem je tvorba trvalejšího citového vztahu (vazby na člověka, který o dítě pečuje). V tomto případě může hrozit riziko (sub)deprivace, protože dochází k absenci modelu celé funkční rodiny. U dítěte může dojít k absenci mužského vzoru, dítě nemusí mít pevnou osobní identitu. Za velmi rizikové období je považováno období po odchodu z ústavní péče (Matoušek, Kodymová, Koláčková, 2010).

Žádná náhradní výchovná péče však není pro dítě vhodná a nikdy nemůže zastoupit fungující péči vlastní rodiny. Přesto je však fyzický a psychický vývoj dítěte v náhradní výchovné péči mnohem lepší a zdravější než život v dysfunkční, nebo afunkční rodině (Kopecká, 2011).

Poruchy rodičovské role mohou mít mnoho příčin. Rodiče se například o dítě nemůžou starat z nějakého určitého důvodu (nepříznivé podmínky – válka, chudoba, nemoc, úmrtí atd.). Další příčinou může být to, že se rodiče o dítě starat neumí. To se stává ve chvíli, kdy se jedná například o dítě s handicapem, nebo mluvíme-li o mladých rodičích, kteří na svou novou roli ještě nejsou zcela připraveni. Další příčinou může být to, že se rodiče o dítě starat vůbec nechtějí. V tom případě je na vině porucha osobnosti rodičů. Naproti tomu velkým opakem je to, že se rodiče o dítě starají více, než by se mělo, tedy nadměrně (hyperprotektivně) (Fischer, Škoda, 2009).

Rodinu můžeme dále dělit na nukleární a širší. *Nukleární rodina* se většinou skládá z dvougenerační domácnosti manželů a dětí. *Širší rodina* zahrnuje kromě manželů a dětí i jiné

příbuzné osoby, např. teta a strýc, prarodiče. Existují také *složené (doplňené) rodiny*. Ty vznikají, když dojde k vytvoření nového partnerského vztahu například po rozvodu, nebo rozchodu partnerů. Nový partner se pak dostává do pozice nového nevlastního rodiče (Cajthamlová, 2017).

Dalším typem rodiny může být rodina orientační a prokreační. *Orientační rodina* je taková, do které se jedinec narodí, nebo je do ní jako dítě přijat. V této rodině je jedinec vychováván a dochází k primární socializaci. Rodina se podílí na tvorbě životní dráhy a klíčových okamžiků, které mohou ovlivnit život jedince (dosažené vzdělání, výchova atd.) *Prokreační rodina* je ten typ rodiny, kdy je rodina založena dospělým jedincem, a u níž zároveň dochází k plnění reprodukční funkce. Vlastnosti prokreační rodiny jsou ovlivněny tím, co si oba partneři přinesli ze své minulé orientační rodiny (Soukup, 2014).

3.3 Vícegenerační soužití jako jedno z rodinných uskupení

Pokud určití jedinci žijí společně se svými rodiči a zároveň se svou rodinou (manžel/ka, děti) tak je tento jev označován jako vícegenerační soužití. V rodině tak panuje podpora a úcta ke starším. Toto vícegenerační soužití však může mít své výhody a nevýhody. Pozitivní stránkou pro starší osoby je to, že jsou nablízku své rodině v případě, že by se něco stalo. Mohou mít tedy lepší vztahy se svými prarodiči víc, než kdyby žili v jiném místě, nebo v jiném městě. Prarodiče, kteří žijí blízko svých vnoučat, bývají také často šťastní, protože jsou součástí vývoje svých vnoučat, vidí je vyrůstat a vnoučata s nimi pak mohou komunikovat a svěřovat se jim. Prarodiče také svá vnoučata vychovávají, starají se o jejich vzdělání, mezi tím, co jsou rodiče v zaměstnání. Toto soužití však může mít i negativní stránky, kterým je rozmazlování vnoučat, nebo odlišné názory na výchovy a chod domácnosti. Mezi generacemi může docházet k hádkám nebo sporům (Mlýnková, 2011).

Pokud mluvíme o mezigeneračních konfliktech, jedná se o nejčastější mezilidské spory. Můžeme se setkat s předpojatými rozdíly mezi generacemi vůči sobě navzájem. Mezigenerační spory v rodině vznikají převážně kvůli tomu, že existují předpojaté představy a idey. Těmi jsou například názor, že mladí jsou špatní, staří jsou špatní atd. (Jirásková, 2005).

Na dnešní evropskou rodinu má však velký vliv i situace v minulosti a to, co bylo a co se změnilo. Rodina prošla mnoha změnami, některé hlavní rysy však zůstaly zachované, protože jsou potřebné ke společenské reprodukci. Mezi tyto rysy patří například malý typ

rodinné struktury, která má silné vazby v rámci jednotlivých generací, a i mezi nimi. Rodina je tak primární skupina, která je charakterizována sociologicky jako určitá společenská instituce, která je stavebním kamenem lidského společenství. Má totiž hodně důležitých funkcí, ve kterých dochází také k první socializaci dítěte (Nakonečný, 2009).

Základy evropské rodiny jsou položeny ve středomoří, v civilizacích jako bylo Řecko nebo Řím a také v kmenech Keltů a Germánů. Oba tyto vlivy mají odpovědnost za mnohé rysy rodiny, které se objevují v dnešní rodině. Dříve byla rodina hlavně nukleární, jen málokdy se v historii můžeme setkat s třígenerační domácností. Nejstarší generace často předávala svou hospodářskou usedlost svým dětem, sama šla na výměnek, nebo bydlet do sousedního domu. I po tomto odloučení však musel syn stále pomáhat svému otci. Někdy si rodiče a děti navzájem platili za činnosti, které vykonávali, ale stále se dělili o práci, o společné bydlení, nebo o zásoby či nástroje. Občas docházelo i k tomu, že jeden za druhého spláceli dluh, nebo si navzájem půjčovali peníze (Goody, 2006).

Vícegenerační soužití bylo v historii spíše bráno jako nutnost, neboť díky spolupráci mohli přežívat všichni členové domácnosti – od dětí až po staré rodiče. Důležitou součástí vícegeneračního soužití je také solidarita mezi rodinou a materiální nebo morální sounáležitost. Můžeme se setkat i se stálou potřebou rodičů pomáhat svým dětem, a také opačně – potřeba dětí oplatit svým rodičům dobro (Vágnerová, 2004).

V dřívějších dobách spolu žily různé generace lidí mnohem víc pohromadě než teď. Tyto generace totiž byly závislé na své obživě, a hlavně na vzájemné pomoci. Dnes se mohou mezi generacemi dětí a jejich rodičů vyskytovat velké věkové odstupy. Může to být způsobeno tím, že rodiče vyrůstali v určitých sociálních a ideových podmínkách, ve kterých jejich děti již nevyrůstají. Může tak docházet k oslabení mezigeneračních vztahů a je důležité, aby docházelo k celkové obnově a změně společenské atmosféry u vícegeneračního soužití (Goody, 2006).

3.3.1 Generace jako skupiny lidí stejné věkové kategorie

Pojem generace pochází z latinského slova generare (plodit) nebo genos (rod). Jedná se o určité seskupení různých věkových kategorií, tedy o velkou skupinu, kdy její příslušníci přemýšlí stejným způsobem a prožívají různé momenty svého života ve stejných historických a kulturních podmínkách. Může se také jednat o osoby, které se narodily ve stejném období. Ve stejném věkovém období potom navštěvují školu, hledají si partnera/rku, vybírají si své povolání atd. Co se týče biologického hlediska, jedna generace trvá cca 20–30 let. Jedná

se v podstatě o dobu, kdy měla děti matka a její dcera. Dnes se tato hranice pohybuje mezi 25–30 lety. V takovém případě lze hovořit o rodinné generaci (Jandourek, 2012).

Generační metoda u nás nemá tolik zkušeností, používá se ve společenských vědách bez nějakého úplného objasnění pojmu jako takového. Lze tedy sledovat biologické generace, které jsou většinou odlišné od generací minulých, a které mají vlastní specifické vnímání světa a zvláštní interpretaci některých veřejných otázek (Petráň, Petráňová, 2015).

Rozdílným pojmem je třeba kulturní generace. Tou může být totiž určitá skupina osob, která je sice odlišná věkem, ale má podobnou nebo stejnou životní zkušenost. Můžeme hovořit například o válečné generaci, kdy byli muži stejného nebo podobného věku společně na frontě ve válce. Tito muži se pak liší od svých vrstevníků, kteří na frontě nebyli a nemají stejné zkušenosti. Podobně je na tom například počítačová generace. V souvislosti s generací se často mluví i o generaci X. V tom případě jde o osoby, které se narodili především na Západě, v USA, Anglii nebo Kanadě. Tito lidé přišli na svět v období let 1961–1981 a existuje u nich důležitá generační zkušenost. Jedná se většinou o děti pracujících, kteří po druhé světové válce tvořili díky své činnosti blahobyť. Generace X sdílí nové kulturní zájmy a její život byl ovlivněn změnami, které nastaly právě při druhé světové válce (Jandourek, 2012).

3.3.2 Mezigenerační vztahy – podoby a komunikace

Mezigenerační vztahy jsou dány především různým věkem a jinými životními zkušenostmi. Může se také jednat o různost kulturních vzorů a stereotypů. Tyto vztahy jsou ovlivněny i osobnostními vlastnostmi a přístupy jednotlivých generací. Existuje mnoho vlastností, které vystihují jednotlivé generace, ať už se jedná o to, že uvedená generace má velké životní zkušenosti, nebo že tito lidé jsou profesionálové ve svém oboru atd. O mladých lidech se zase může mluvit v souvislosti s nedostatkem zkušeností, nebo s nepřizpůsobivostí atd. A právě díky těmto předsudkům a myšlenkám mohou vznikat různé mezigenerační konflikty (Urlick, Hollensbe, Masterson, Lyons, 2017).

Mezigenerační vztahy mohou být často velmi problémové a může tak docházet k různým střetům mezi mladou a starší generací. V některých případech může jít i o válku generací, která je jednou z nejmodernějších válek. Taková válka má biologické základy, které jsou předpokladem určitého konfliktu. Může jít také o psychologickou válku, která se vyznačuje pomocí slov a určitého ponižování. Někteří mladí lidé mohou „zabíjet“ staré

osoby tím, že ničí jejich identitu, k čemuž využívají především jazykové a názorné prostředky. V pozadí těchto konfliktů jsou nejčastěji ekonomické zájmy (Schirmacher, 2004).

Například někteří senioři si velmi dobře uvědomují to, že mladí lidé na ně mají určitý negativní názor. Seniorům většinou vadí, že k nim mladí lidé nepřistupují s úctou a také jim vadí nevhodné vtipy o stáří a případné nadávky či poznámky například v městské hromadné dopravě. Pro některé seniory potom může být cestování traumatem. Mladí lidé vnímají seniory a starší osoby negativně a většinou jsou vztahy mezi nimi na bodu mrazu. Někteří senioři však mohou mít na mladé lidi dobrý názor, bývá tomu nejčastěji tehdy, kdy se jedná o jejich vnoučata. V takovém případě se budou vyjadřovat úplně jinak (Nakonečný, 2009).

Kvalita vztahů seniorů a mladé generace je však v dnešní době velmi diskutabilní. Mimo to však vztah mezi generací starých rodičů a jejich dětí je v podstatě vyrovnaný. Tyto generace mají určité společné prvky, vlastnosti a cítí společnou sounáležitost. Důležitá je v tomto případě komunikace, která vyvolává lepší a vyrovnanější vztahy. I přestože se staří lidé snaží zasahovat do života svých dětí, tak je děti většinou chápou a snaží se to respektovat. Při kontaktu se děti snaží vyhýbat konfliktům a udržovat tak dobré vztahy se svými vlastními rodiči (Sýkorová, 2007).

Funguje-li v rodině všechno tak, jak má, představuje rodina pro lidského jedince nenahraditelné místo, kde se učí správnému chování, jednání, vystupování. Objevují se dvě roviny učení. První rovinu představuje vrstevnické učení, kdy se od sebe navzájem učí dva členové stejné generace, například bratr učí bratra, jak zatlouct hřebík. Druhou rovinu představuje mezigenerační učení, kdy se od sebe navzájem učí dvě generace, například matka učí dceru vařit či babička učí vnučku sázet květiny. Mezigenerační učení v rodině tedy představuje získávání znalostí, dovedností a vytváření si hodnot a postojů z každodenního života rodiny od všech generací (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2010).

Do konce 20. století se teoretické přístupy, jež se zabývaly mezigeneračními vztahy v rodinách a příbuzenskou podporou, opíraly především o koncept mezigenerační solidarity. Tento koncept se zaměřuje na pozitivní aspekty mezigeneračních vztahů (Sýkorová, 2007).

Rodiče se starají o řádný a zdravý vývoj svých potomků, kteří jim tuto péči později oplácí například odvozem a doprovodem k lékaři či na nákup. Zkrátka na věci, často denní potřeby, na které už staří rodiče sami nestačí a potřebují pomoc.

Jeden z pohledů na mezigenerační bezproblémové vztahy s důrazem k roli žen, přináší Connidis (2009). Tvrdí, že v rodině dbají na udržování vztahů mezi členy rodiny především ženy. Také častěji poskytují psychickou podporu a rady. Genderové vymezení je zajímavé i z hlediska ovlivňování vztahů mezi dětmi a rodiči, kdy dospělé děti mají bližší vztah k matce než k otci. Dospělé děti pro své rodiče představují emocionální a instrumentální pomoc. Rodiče zase pro děti zůstávají významnou pomocnou silou – především emocionální, finanční či dokonce ve formě poskytnutého bydlení (Connidis, 2009).

Hasmanová, Šípková (2014) uvádějí, že poskytování solidarity a mezigenerační péče závisí také na počtu členů mladší generace, jenž ale v posledních desetiletích značně ubývá. Na druhou stranu v důsledku prodlužování délky života dochází v rodině k zintenzivnění a prohloubení vztahu mezi první a druhou generací a zároveň k vytvoření silnějších pout mezi vnoučaty a prarodiči. Rostoucí dlouhověkost tedy ovlivňuje stav rodiny, jelikož zároveň navyšuje počet let, jenž jedinec stráví v rodinném prostředí. Spolu s přibývajícím věkem přichází i stále větší překrývání sociálních statusů a rolí, přibývají vlastní zájmy a nové závazky mimo rodinné prostředí. Vztahy mezi jednotlivými generacemi se tak stávají více nezávislé, ovšem v případě potřeby je jedna generace připravena poskytnout té druhé potřebnou podporu a péči. Kvantitativní výzkumy zabývající se problematikou mezigeneračních vztahů v rodině vykazují celkem silné vazby mezi členy jednotlivých generací.

3.4 Výchova v rodině s ohledem na triádu generací

Od první poloviny 20. století jsou známy čtyři typy stylů výchovy. Těmi jsou autokratický, liberální, integrační a demokratický styl výchovy. Tyto styly výchovy však nezahrnují význam emočního vztahu rodičů směrem k dětem. V současné době se používají dimenzionální modely výchovy v rodině, které zahrnují dvě závislé dimenze (dimenze emočního vztahu a dimenze řízení). Tyto modely kladou důraz na emoční vztah rodičů k dětem, který nějakým způsobem může ovlivnit nároky na dítě, ale i na způsob kladení nároků a následně na kontrolu – tedy způsob výchovy. Tyto dimenze jsou součástí různých způsobů výchovy, a i na vlastnostech a kvalitně vzájemných interakcí a vztahů mezi dospělými a dětmi. Patří mezi ně např. Model čtyř stylů výchovy nebo Model devíti polí způsobu výchovy (Gillernová, 2004).

Model čtyř stylů výchovy

Model čtyř stylů výchovy charakterizuje rodiče jako odmítající, nebo akceptující. Uvedené emoční projevy jsou pak kombinovány se stylem výchovy dítěte, které je popsáno možnou měrou požadavků, nároků a následné kontroly jejich plnění. *Autoritářský styl* je popsán působením a vlivem náročných, kontrolujících, ale také odmítajících rodičů, kteří neberou na vědomí potřeby a přání dítěte (např. rodiče chtějí po dítěti výborné výsledky ve škole, ale nepomáhají mu, neřeší jeho možnosti a schopnosti). *Autoritativně vzájemný styl* značí také působení rodičů, kteří jsou nároční a kontrolující, ale jsou zároveň laskaví a akceptují potřeby a přání dítěte (např. rodiče chtějí po dítěti dobré školní výsledky, pomáhají mu, podporují ho). *Zanedbávající styl* znamená, že rodiče jsou k dítěti lhostejní, nekladou na něj žádné nároky ani požadavky, nejeví zájem o jeho rozvoj, v některých případech mohou být k dítěti chladní, a dokonce ho mohou i odmítat. *Shovívavý styl* je znakem přijetí dítěte, jeho podpory, porozumění, ale i tím, že na dítě jsou kladeny jen malé požadavky a tím pádem nemá příliš vymezené hranice (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011).

V procesu separace by pak u *autoritářského stylu* mohlo dojít k tomu, že rodič bude na dítě vyvíjet tlak, aby naplňovalo jeho potřeby bez ohledu na ty své. Dítě by se tím pádem soustředilo na vzorné plnění potřeb rodiče s vidinou toho, že když vše splní, jak se po něm vyžaduje, „zaslouží“ si pochvalu, ocenění, nějaký projev náklonnosti ze strany rodiče, nebo si dokonce bude moct vybrat, čemu se chce ono samo věnovat. Dítě by bylo naučeno plnit potřeby rodiče, a takové naučené chování by mohlo přetrvávat i v dospělosti. Dospělý jedinec by tedy stále kladl potřeby rodiče před ty své. Druhou možností by mohlo být odmítavé chování dítěte k plnění nároků rodiče a s tím vznikající konflikty, rodičům by se takové chování nemuselo pozdávat, následoval by trest a tím by se utvrzoval odmítavý postoj dítěte. Mohlo by dojít k narušení sociálních a vztahových vazeb mezi rodičem a dítětem. K touze dítěte předčasně přetrhat vazby s rodičem a co nejrychleji se osamostatnit.

Autoritativně vzájemný styl může představovat ideální model výchovy. Mnohdy dochází ke kladení nároků ze strany rodičů na dítě, ale zároveň se mu dostává potřebné péče a podpory kdykoliv potřebuje. Z hlediska separace můžeme tento styl chápat jako dokonale podporující postupnou, nenásilnou a průběžnou separaci. Dítěti jsou kladeny potřebné podněty k seberozvoji, a v případě nejistoty mu je poskytnuta podpora a ujištění. Dítě se tak postupně stává jistější a jistější, učí se jednat svým jménem a nést následky za své chování, k separaci dojde automaticky a nenásilně v momentě, kdy je na to připraveno.

Zanedbávající styl se oproti právě zmíněnému může jevit jako naprosto nevyhovující. Dítě ze strany rodičů mnohdy nedostává žádné podněty, a to jak pozitivní, tak negativní. Nemá zpětnou vazbu na své chování, rodiče mu nevěnují pozornost, dítě je tak neustále zmatené, zažívá pocity nejistoty. Je riziko, že tyto pocity si odnese do dospělosti, jelikož nic jiného nezná, nemá zkušenost s reakcí rodičů na to, co je špatně a co je dobře. I po osamostatnění může stále hledat někoho, kdo mu ukáže cestu, jedinec může být snadno zmanipulovatelný.

U posledního ze stylů, tedy *shovívavého stylu*, dítě dostává dostatek podnětů, je syceno dostatečnou podporou, porozuměním, láskou. Nedochází ale k jasnému vymezení hranic, což může být pro dítě matoucí. Pokouší hranice, ale stále se mu nedostává negativní zpětná vazba na jeho chování, což by mohlo vést k tomu, že „přeroste“ rodiče. Mohlo by začít samo vymezovat hranice, není totiž zvyklé na odpor. Může rodiče využívat, či si je nárokovat i po osamostatnění.

Model devíti polí způsobu výchovy

Tento model popisuje vzájemné působení citového vztahu rodičů k jejich dětem a zároveň jejich výchovy za pomoci dvou různých protikladných prvků v každé z dimenzí. Jedná se tedy o kladné a záporné komponenty (láska, nepřátelství), které se vyskytují v dimenzi citového vztahu a prvky požadavků, nároků a volnosti v dimenzi řízení výchovy (Gillernová, 2004).

Někteří autoři také rozdělují styly výchovy na styl autokratický (autoritativní, dominativní), liberální a sociálně-integrační (demokratický). Každý z těchto stylů je charakterizován speciálními znaky a každý tvoří u dětí různý styl chování a prožívání. Nejlépe hodnocen je sociálně-integrační způsob výchovy, protože má dobré pracovní výsledky ve vztahu s chováním a s kázní dětí. Efektivita uplatnění určitého stylu výchovy závisí především na různých podmínkách, na prostředí a situaci, ve které jsou rodiče a dítě. Pokud nastane nějaká situace (např. požár), je lepší využít autokratický styl výchovy (Bendl, 2004).

3.5 Role reprezentantů konkrétní generace v rodině

Pojem role je často označován jako jakýsi dynamický prvek statusu, tedy skutečného chování člověka v rámci vymezení, které je dané právě jeho statutem. Typickým prvkem v moderní společnosti může být například řidič autobusu, jehož role je pak charakterizována tím, co skutečně jako řidič dělá (Eriskén, 2008).

Role jsou nedílnou součástí života každého z nás, v jeho průběhu nám role přibývají a mění se. Jako první se každý dostává do role dítěte. Jedinec vnímá a učí se vzorce chování, které vidí v rodině, zvláště pak u svých rodičů, případně prarodičů, pokud sdílí jednu domácnost a dochází k pravidelnému, intenzivnímu kontaktu. V takovém případě může docházet ale i ke střetu v momentě, kdy rodiče a prarodiče zastávají různé názory na výchovu. Stojí si za tím a své výchovné působení cílí na dítě, které může být z takového jednání zmatené. Od narození také začíná proces osamostatňování. Jedinec je tedy v roli dítěte, postupnými kroky dochází k separaci, až se stane dospělým, v případě, že se rozhodne založit rodinu, se dostává do role rodiče, ale zároveň zůstává v roli dítěte. Proces separace by měl být v tuto dobu již zdárně ukončen, aby mohl jedinec svou novou roli zcela přijmout a nedocházelo například k předávání zodpovědnosti za své dítě směrem ke svým rodičům, kteří se ve vztahu k dítěti stávají prarodiči. K další proměně rolí dochází v momentě, kdy se jedinec stane prarodičem, do života mu tak přichází vedle role dítěte a rodiče, také role prarodiče.

Každý jedinec má ve svém vlastním životě, ale zároveň i v životě u ostatních jedinců nějakou určitou roli, se kterou se může buď bez problému ztotožnit, nebo jí může pouze hrát a předstírat. Každý člověk pak může mít i mnoho rolí najednou. Ty se ale mohou měnit v důsledku stárnutí a každá role pak trvá určitou dobu. Role jsou nejčastěji ovlivněny určitými prvky, kterými jsou například osobnost jedince, sociální vztahy, nebo vlastnosti skupiny, ve které se pohybuje, nebo ve které žije. Role pak znamená určité jednání, které by mělo být naplněné tím, co od člověka očekává okolí v určité situaci. Podle toho, čím se role zabývají, je lze rozdělit do několika oblastí (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011).

3.5.1 Role dětí se zřetelem k roli dcery

Na roli dětí lze pohlížet ze dvou různých úhlů pohledu. První je pohled rodičů samotných a druhý je pohled dítěte jako takového. Tuto roli je velmi těžké popsat, protože každá strana (rodiče i děti) mají odlišný názor na to, jak by mělo docházet k naplňování role dítěte v rodině. Odlišné názory mají především proto, že obě strany vyrůstaly v jiné době, v jiném prostředí a v jiných životních podmínkách. Dítě většinou pohlíží na svou roli takzvaně zezdola, tedy z role toho, kdo je ovládán a vychováván. Rodiče se však na roli dětí dívají z pozice vychovatelů (Cajthamlová, 2017).

Roli dítěte můžeme také rozdělit na dvě fáze – fáze nedospělosti a fáze dospělosti. U každé této fáze má dítě odlišný pohled na svou vlastní roli v rodině. Dítě musí znát a vědět o svém

postavení v rodině a rodiče by měly mít spolu s ostatními členy rodiny jednotný názor na výchovu a dodržování práv dítěte. Nesmí dojít k výměně role dítěte za nějakou jinou, protože role dítěte se přirozeně mění postupně v průběhu života vzhledem k jeho vývoji a k podpoře celé jeho rodiny (Matoušek a kol., 2005).

U dítěte musí dojít k zabezpečení přípravy vstupu do života a musí se u něho pěstovat důležité vlastnosti, kterými je sebevědomí, samostatnost, respektování slušného chování, sebekázeň a další. Dítě by mělo mít zájem dělat to, co od něj rodina chce a nesmí mu být dovoleno to, aby zneužívalo své role a postavení v rodině. Příkladem může být nadměrná péče a přednost ze strany babičky nebo dědy, která může ovlivňovat vztahy mezi ostatními členy rodiny (Matoušek, 2003).

Neméně významné je respektovat dítě v jeho genderové jedinečnosti. Dcera má být oběma rodiči akceptována jako děvče, aby mohla utvářet svoji genderovou identitu. (Vágnerová, 2012) Role dcery je limitována z vývojového hlediska několika milníky – dle Vágnerové (2012) se jedná např. o věk kolem tří let, kdy si dcery uvědomují svoji genderovou roli v méně ohraničených konturách, od této doby jsou si postupně více a jasněji dívky vědomy své genderové identity a spolu s tím i role dcery.

3.5.2 Role rodičů s akcentem k roli ženy – matky

Role v rodině se často odvíjí od určitého očekávání plnění role v rodině. Od každého člena rodiny se čeká něco jiného a vše je soustředěno k tomu, jak splní toto očekávání. Rodičovská role je velmi významná a důležitá, ačkoliv je jedno, jestli se jedná o roli matky, nebo otce. Důležité je to, zda existuje pozitivní vztah, který funguje i s ostatními členy rodiny (Soukup, 2014).

Role otce musí značit vyspělého muže, který je na tuto roli připraven. Jeho připravenost znamená to, že má pozitivní a láskyplný vztah ke své ženě, ale i k dětem a ostatním členům rodiny (rodiče partnerky atd.). Otec by měl mít v rodině ochrannou roli a roli bezpečí. Dětem by měl být autoritou a zároveň dobrým kamarádem, manželce musí být oporou, musí k ní mít porozumění a úctu. Důležité je také to, aby se otec zapojoval do chodu celé domácnosti, a aby si byl vědom své role v rodině a dával svým chování a činy příklad ostatním členům rodiny (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011).

Oproti tomu role matky je nejdůležitější rolí v celé rodině. Matka musí celou rodinu držet při sobě, stmelovat ji a podporovat ji. Role matky není vůbec jednoduchá, jsou na ni totiž

kladeny vysoké nároky a požadavky, které jsou ne vždy splnitelné. Matka musí být fyzicky i psychicky zdatná, aby mohla plnit všechny úkoly a splňovat veškeré požadavky, které na ni rodina klade. Matka zastává výchovnou, ale také citovou roli. Pokud v rodině chybí otec – mužský prvek, musí matka zastávat také roli otce. V neposlední řadě je dané to, že matka plní roli i estetického faktoru v celé rodině. Podle toho, jak matka v této roli působí, lze navenek poznat to, jak se chovají jednotliví členové rodiny, nebo jak působí na své okolí nebo jaký mají estetický vzhled svého bydlení (Soukup, 2014).

V české společnosti je všeobecně přijímán model, kdy se matka věnuje rodině, jelikož je považována za výchovnou autoritu. Mateřství je vnímáno jako samozřejmost a očekává se, že dítě bude pro ženu představovat prioritu, proto se neočekává, že by se matka v prvních letech mateřství nějak realizovala v profesní sféře (Vágnerová, 2007). K tomuto pohledu se přiklání i Janoušková (2008), která tvrdí, že žena poskytuje dítěti po jeho narození celodenní péči, zatímco muž, otec, je staven do role hlavního živitele rodiny. Objevují se však ženy, které přenechají péči o dítě jiné osobě a věnují se budování kariéry, je jich ale stále výrazně méně. Ženy, které se pro toto rozhodnou, mají většinou vyšší úroveň vzdělání nebo možnost flexibilního úvazku v práci.

Dle Lipovetského (2007) ale počet žen, matek, které po porodu dítěte pracují, stoupá, jelikož se objevují nové požadavky ohledně pracovního chování. Oproti minulosti se považuje za normu, že pracuje žena i muž. Ženy mohou být v současnosti zaměstnány v jakémkoliv odvětví, i ve sférách, které byly dříve zastoupeny pouze muži.

Vstup do role matky souvisí se získáváním nových zkušeností a zážitků, na druhou stranu s sebou nese i značné omezení dosavadních zájmů plynoucích z časové náročnosti (Vágnerová, 2007). Muž, otec, chodí do práce, aby rodinu finančně zajistil, zároveň ale chodí do společnosti, mezi lidi a má více příležitostí posedět s přáteli. Pro ženu jsou tyto možnosti značně omezené, proto je důležitá otcova angažovanost v domácnosti, jež poskytuje ženě prostor pro realizování se i mimo rodinu (Mertin, 2011).

Šulová (2010) mluví o matce také jako o průvodkyni, kdy dítě v prvních měsících života utvrzuje v tom, že okolní svět je stabilní a přátelský. Tímto v něm postupně buduje kladný vztah k sobě samému.

3.5.3 Role prarodičů

Role prarodičů prochází v poslední době velkým vývojem. Prarodiči se rodiče stávají stále více v mladším věku, což znamená, že i jejich děti jsou rodiči v brzkém věku. Ne vždy pak prarodiče opustí a upustí od svých zálib a zájmů kvůli tomu, že musí pečovat o vnoučata. To může vést ke sporům mezi rodiči dětí a prarodiči. Role prarodiče by měla být pouze poradní rolí a prarodiče by měli fungovat v rodině jen tak, aby stmelovali celou rodinu (Špaňhelová, 2010).

Častým problémem může být také to, že prarodiče nemají čas a prostor k tomu, aby se starali o svá vnoučata. Někteří prarodiče totiž ještě chodí do práce, protože buď chtějí, nebo musí. Potom nemají čas na to, aby byli v kontaktu se svými vnoučaty, ale i se svými dětmi.

Záleží tedy také na tom, zda jsou prarodiče v kontaktu se svými vnoučaty a dětmi, a pokud ano, tak jak často. Existují rodiny, kde bydlí mladá generace s generací starší. Tím pádem dochází k častému kontaktu prarodičů se svými vnoučaty a dětmi. Takovéto soužití však neručí za dobré mezigenerační vztahy, protože čím více času spolu prarodiče a vnoučata tráví, může mezi nimi vznikat menší pouto. Stává se totiž to, že co máme na blízku, toho si moc nevšimáme. Nejčastěji totiž chceme to, co nemůžeme mít, nebo to, co je od nás daleko. U rodin, kde je kontakt mezi generacemi ne tak častý, dochází k prohlubování vztahů a k tomu, že jsou si lidé v těchto rodinách vzácní (Výrost, Slaměník, Sollárová, 2019).

4. Separace jako významné téma v rodinách

V období adolescence dochází ve vztahu mezi rodiči a dětmi k zásadním změnám. Dítě si během tohoto období vytváří vlastní autonomii a snaží se zachovat si určitý vztah se svými rodiči. Pokud však adolescent nezvládne zachovat vztah s rodiči a neumí si vytvořit vlastní autonomii, mohou nastat různé komplikace v procesu osamostatnění se od svých rodičů. Proces osamostatnění lze nazývat také jako separace (Nováková, 2010).

Separace od rodičů je běžnou součástí procesu dospívání, která může v tomto období nastat. Jedná se však o náročný proces, který je velmi citlivý a může zanechat následky na životě rodičů i dětí (Vágnerová, 2007).

Proces separace vychází z dvou různých teorií, které spolu souvisí a které jsou základnou pro veškeré výzkumy o autonomii dospívajících lidí. První teorie je založená na psychoanalytickém a neonalytickém myšlení. Separace je pak brána jako odloučení nebo rozdělení od rodičů. Jedná se snahu oddělit dítě od rodičů již na počátku dospívání, tedy někdo v období puberty. Toto odloučení je bráno jako odpoutání se od rodičovského pouta. Druhou teorií je to, že na separaci se pohlíží jako na samosprávu, nebo na úřadování (Beyers a kol., 2003).

Někteří autoři však uvádí, že proces osamostatnění u mladých dospívajících lidí je velmi prospěšný a důležitý pro vztah s jejich rodiči. A to dokonce víc, než u odloučení od rodiny (Soukup, 2014).

Separaci lze připodobnit také k porodu, nazvat to poté můžeme jako sociální porod. U klasického porodu, se jedinec připravuje na rozloučení se s chráněným prostorem – dělohou – z důvodu nedostatečného prostoru a stále se zvyšujícím pocitem těsnosti. Stejná situace nastává i v pubertě, kdy jedinci začíná být těsno v soužití s jeho rodiči. Začíná totiž docházet k tomu, že názory a představy jedince jsou od představ rodičů značně rozdílné. V období puberty, se může zdát, že má dítě spoustu zájmu mimo domov i školu, stále je však pouze zdánlivě volné v pohybu. Rodiče mají totiž nad dítětem a nad vším, co dělá, stále plnou kontrolu. I když dítě může občas mít pocit nedostatečné svobody, nedokáže si ještě, i přes své mnohé zájmy, život mimo rodinu představit. Nevratná a vážná změna: separace, přichází spolu s koncem puberty, kdy jsou na to jedinec i rodiče dostatečně připraveni. K tomu je ale nutné, aby došlo k nějakému střetu zájmů, ke konfliktu. Předpokladem zdárně

dokončeného procesu separace, a tedy vstupu jedince do dospělosti, je potřeba, aby byl jedinec dostatečně nasycen bezpečnou závislostí na osobách, které mu jsou k dispozici, věnují mu svůj čas a poté jsou schopni jej s požehnáním a včas pobídnout k odchodu (Trapková, Chvála, 2017).

4.1 Pozitivní prožívání separace

Pro některé ženy – matky může znamenat odchod jejich dětí pozitivní zprávu. Tyto ženy mají totiž více volného času a mohou ho využít jen samy pro sebe, pro svého partnera nebo pro své kamarádky. Tyto ženy mohou začít cestovat, mohou najít své skryté vášně, nebo si můžou užívat roli prarodičů. Jednoduše řečeno, pozitivně prožívají pocit tzv. prázdného hnízda – mají více svobody a volnosti a vnímají to jako úlevu (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Někteří rodiče tedy mohou odchod svých dětí vnímat a prožívat velice pozitivně. Samozřejmě mohou, společně s jejich odchodem, přicházet i rozporuplné pocity či pocity lítosti, smutku, úzkosti a ztráty, což je ale dle mého názoru naprosto normální a přirozené, jelikož poprvé v životě nebudou mít nad svými dětmi moc a kontrolu. Naopak mohou mít strach a obavy z toho, jak se se vším zvládnout vypořádat. Zároveň se ale dostávají pocity hrdosti, pýchy, radosti a uspokojení z toho, že svou rodičovskou roli zvládli a dokázali vychovat dítě, které je schopné se samo o sebe postarat, jednat svým jménem a za své chování převzít zodpovědnost. Tyto pocity pak převažují nad vtíravými pocity strachu a lítosti z odloučení.

Pro pozitivní prožití separace je důležité i to, aby matky v tomto období rozvíjely své koníčky, jelikož právě v období dospívání, kdy začíná pomalá, ale jistá cesta vzdalování se dětí z rodinného hnízda, se u matek se společně s tímto pomalu objevují již zmíněné pocity prázdna, smutku nebo pocit, že „mě už nikdo nepotřebuje“. Není zdravé se úplně „sebeobětovat dětem“. Rozvíjení koníčků a s tím související zájem matky o sebe sama je důležité i proto, aby dítě vidělo, jak se případně v budoucnu, až bude samo rodičem, zachovat a v této těžké životní situaci neztratit samo sebe. Především je to ale důležité pro matku, koníčky mohou částečně vyplnit dostavující se negativní pocity z odchodu dětí. Tímto bude matka, dá se říci, vyrovnaná s nastalou situací a je menší riziko toho, že začne dělat různé věci pro to, aby dítě zůstalo nebo se vrátilo, což by mohlo být psychicky nezdravé i pro dítě (Bechyňová, Španhelová, 2003).

4.2 Negativní prožívání separace

Někteří rodiče vnímají odchod dětí z domova negativně. Cítí se osamělí, prázdní, cítí stesk nebo dokonce i zradu. Tyto negativní emoce většinou převládají nad těmi pozitivními. Nedochází ke střídání negativních a pozitivních pocitů, osamělost se nestřídá s radostí nad běžným životem, ale existují pouze a jen negativní pocity. Tento způsob prožívání odchodu dětí z domova není však úplně běžný, prožívání rodičů bývá často dvojstranné (Langemier, Krejčířová, 2006).

Langmeier (2006) a Vágnerová (2007) na náročné období separace z pohledu rodičů nahlíží také jako na dvojstrannou fázi, přičemž rodičům mizí mnoho závazků a povinností, které byly spjaty s péčí o dítě. Zároveň ale přichází pocity smutku, prázdnoty a osamělosti, někdy může dokonce dojít i ke ztrátě životního smyslu.

Právě zmíněná dvojstrannost v prožívání rodičů ohledně odchodu dětí je však přirozenou součástí samotného procesu, jelikož ho obecně můžeme chápat jako rozloučení.

Poměrně málo rodičů se podle Sheriffa a Weathera (2009) setkává s množstvím negativních pocitů, nebo s množstvím adaptačních problémů. Tyto problémy jsou označovány jako syndrom prázdného hnízda. Separace dětí často může vyvolávat přísné negativní, nebo pozitivní emoce, ale také smíšené pocity či dvojstrannost. Smíšené pocity, které vyvolává separace, mohou být vyvolávány například růzností reakce na určité aspekty rodičovství.

Pro ženy je typické, že často jednájí více emotivně. Z tohoto důvodu se u nich může objevit hněv, vztek, afektivní jednání či vymáhání si pozornosti u dítěte. Žena si těmito způsoby snaží dítě přidržet, i když si to často ani neuvědomuje, nebo si to nechce připustit. Může dojít i k omezení komunikace, pokud se však nejedná o vyhrocené případy, kdy vznikne opravdu velký konflikt, je omezení komunikace pouze dočasné. Pokud se naopak jedná o silně nejistou ženu, tak dochází k vyhýbání se konfliktům z důvodu obav definitivní ztráty dítěte (Vávrová, 2008).

Můžeme tedy říci, že separaci a odchod dětí prožívají rodiče těžce, ale pokud separace proběhla oboustranně včas a správně, jsou přítomny jak negativní, tak i pozitivní pocity. Pokud ale jeden z rodičů, častěji matka, nebyli na odchod dítěte připraveni, dochází k velkému psychickému zásahu, který je spojen s hluboce negativním prožíváním.

4.3 Syndrom prázdného hnízda

Syndrom prázdného hnízda nebo také „vylétání z hnízda“ je charakterizováno jako jev, při kterém dochází ke zvýšenému napětí mezi rodiči a dospívajícími, případně dospělými dětmi, jenž se ale jako děti již necítí a postupně začínají stále výrazněji prosazovat své názory a chtějí být nezávislejší. Hovoří o něm jako o zvláštním problému rodiny odehrávajícím se zpravidla ke konci období středního věku rodičů (Kuric, 2000).

Jedná se o nelehké životní období, které prožívají rodiče, kteří většinou nemají tolik svých zálib, povinností, nebo závazků a kteří pociťují samotu, smutek, prázdnotu, protože jejich děti už u nich nejsou. Někteří rodiče mohou v případě odchodu svého dítěte pociťovat i ztrátu životního smyslu (Mlýnková, 2011).

Tento syndrom vzniká ve chvíli, kdy dojde ke změně rodičovské role a kdy děti už nejsou natolik vázány na své rodiče, a proto se začínají osamostatňovat. Ne vždy musí dojít k odchodu dětí ze svého domova, pro někoho může být složité i to, že děti nepotřebují tolik rodičovské péče jako dřív. Mezi dětmi a rodiči vzniká celé dospívání určitý vztah, dochází ke vzájemnému ovlivňování se. Potom však ve chvíli, kdy se dospívající děti odpoutávají od dospělých, dosahuje interakční vztah a působení svého vrcholu (Vágnerová, 2004).

Mnohé matky mohou v souvislosti se syndromem prázdného hnízda jednat velmi emotivně, může se projevit hněv, citové vydírání, nebo afektivní jednání. Tím si matky chtějí děti udržet u sebe, ačkoliv si své jednání vůbec neuvědomují. Na základě toho pak může dojít mezi matkou a dítětem k omezené komunikaci a k hádkám. V některých případech však dochází k tomu, že když se dítě vzdálí ze svého domova, vztahy mezi rodiči a dítětem se výrazně zlepšují (Jandourek, 2012).

5. Výzkumné šetření

V této kapitole bude formulován cíl výzkumu a zvolený výzkumný design. Dále bude představena charakteristika výzkumného vzorku a výzkumné otázky. Následně proběhne analýza a interpretace získaných dat.

5.1 Cíl výzkumu, výzkumný design a výzkumné otázky

S ohledem na cíl práce, který je ve výzkumném šetření specifikován na **zjišťování reflexe procesu osamostatňování u žen – matek žijících v jednom domě s rodinnými členy předchozí generace**, byla vybrána kvalitativní výzkumná strategie. Zvolena byla z důvodu potřeby získání vlastních subjektivních prožitků a zkušeností respondentek. Respondentky jsou dále blíže specifikovány. Toto tvrzení ve své publikaci potvrzuje Hendl, který uvádí: *„Výhodou kvalitativního přístupu je získání hloubkového popisu případů. Nezůstáváme na jejich povrchu, provádíme podrobnou komparaci případů, sledujeme jejich vývoj a zkoumáme příslušné procesy.“* (Hendl, 2016, s. 51) Naším cílem tedy nebyl sběr co nejvíce dat od co nejvíce respondentů, ale co možná největší množství informací, které sahají do hloubky samotného jevu, od malého počtu respondentů.

Jako nástroj k šetření byla zvolena technika polostrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor i přes svou pevně danou strukturu umožňuje klást uzavřené i otevřené otázky, díky čemuž se maximalizuje efektivita prováděného rozhovoru. (Trousil, Jašíková, 2015). Díky tomuto bylo možné s pořadím otázek při rozhovoru hýbat. V případě, že respondentka odpověděla na nějakou z otázek dříve, než byla položena v rámci jiné otázky, již nedošlo k jejímu vznesení. Pro získání výzkumného materiálu byl využit audiozáznam, díky kterému mohly být rozhovory následně přepsány a analyzovány.

Data jsou analyzována za využití prvků zakotvené teorie. Strauss, Corbinová (1999, s. 12) popisují teorii takto: *„Pojetí výzkumu založené na zakotvené teorii je kvalitativní výzkumná metoda, které používá systematický soubor postupů ke tvorbě induktivně odvozené zakotvené teorie o nějakém jevu. Výsledkem výzkumu je spíše teoretické vyjádření zkoumané reality než sada čísel nebo skupina volně vztahených pojmů. Podle této metodiky jsou pojmy a vztahy mezi nimi nejen vytvářeny, ale také prozatímně ověřovány.“* Cílem metody je pak samozřejmě vytvoření teorie, která věrně odpovídá zkoumané oblasti a zároveň ji vysvětluje. Badatelé,

kteří s touto teorií pracují, doufají, že se jejich teorie různých disciplín nakonec propojí a výsledky budou prakticky využitelné (Strauss, Corbinová, 1999).

Vědecko-výzkumným problémem, kterým se zabývám, je **proces separace žen v rámci mezigeneračního soužití**.

Za členy předchozí generace byly pro potřeby této práce záměrně vybrány matky. Předpokládáme genderová specifika a považujeme za užitečné maximálně zúžit náš výzkumný vzorek i zacílení výzkumu na konkrétní osoby.

Za teoretická východiska považuji proto mj. následující charakteristiky vztahu matka – dcera a postupnou realizaci osamostatnění v procesu separace.

Chvostová (2007) udává, že pro vývoj ženské identity je důležitá jak interakce s postavou matky, tak rovněž s postavou otce. Pro níže uvedený výzkumný záměr bylo směřovat se soustředit především na vztah matka – dcera. Vztah s matkou začíná již na samém počátku. Matčina osobnost je pro dceru vzorem, dle něž se učí být ženou ve všech společenských rolích, a dle kterého přijímá matčiny návyky (styl oblékání, zda se upravuje a jak), neméně důležité je i to, zda má matka koníčky, práci či přátele. Dcera se tímto učí i to, jakým způsobem se starat o rodinu či jakou roli v rodině zaujímá. Dcera se od matky separuje pozvolna, jelikož má dost času se s tím vyrovnat a prožít si fázi smutku.

Proces separace je v rámci mezigeneračního soužití specifický v tom, že dcery fyzicky neodejdou z domova, ale zůstávají svým matkám fyzicky blízko. Kontakt je často každodenní, matka i dcera mají v případě potřeby možnost se kdykoliv setkat.

I otec má ve fázi separace významné místo. Má za úkol obdivným způsobem potvrzovat dceřino ženství. Vztah dcery s otcem je tedy velice důležitý pro utváření vlastního pozitivního hodnocení. Otec v pozitivním případě dcerám dodává vlastní hodnotu, učí je si vážit sebe samých. V neposlední řadě má obraz otce přímý vliv na výběr partnera (Chvostová, 2007).)

V kontextu výzkumného cíle a s ohledem na sociálně-pedagogický pohled soustředíme pozornost k:

- 1. tradicím – cílenému výchovnému působení matek v rámci provázení separačním procesem svých dcer.**

V souladu s Trapkovou a Chválou (2017) věnujeme pozornost naplnění předpokladů dokončeného procesu osamostatnění – zde stran rodičovských osob – matek:

2. **nasycení bezpečnou závislostí na osobách, jež jsou mladému jedinci k dispozici a věnují se mu;**
3. **včasnému pobídnutí k odchodu;**
4. **požehnání pro samostatný život.**

V rámci šetření sledujeme obousměrnou komunikaci a jednání v kontextu tématu **separace v rámci provázení tímto procesem** – tedy stran matek ke svým dcerám a také stran dcer ke svým matkám.

A jak bylo zmíněno, jde nám o zachycení jedinečných zkušeností žen prostřední generace ve specifickém prostředí širší rodiny, kdy rodiče se svými dospělými dětmi zůstávají fyzicky blízko.

Hlavní výzkumná otázka je v souladu s cílem šetření a výše uvedenými teoretickými konstrukty formulována otevřeně ve znění: **Jak reflektují dospělé dcery provázení procesem separace jejich matkami?**

HVO sytí dílčí výzkumné otázky, které vychází z cíle šetření.

DVO1: Jak vypadalo cílené výchovné působení matek v rámci provázení separačním procesem svých dcer?

DVO2: Jaká je zkušenost respondentek s nasycením bezpečné závislosti na rodičovských osobách?

DVO3: Jaká je zkušenost respondentek s včasným pobídnutím od jejich matek k osamostatnění?

DVO4: Jaká je zkušenost respondentek s požehnáním od jejich matek pro samostatný život?

5.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek byl zvolen vzhledem k cíli práce následovně. Šetření je zaměřené na ženy, které žijí ve vícegeneračním soužití se svými rodiči, zároveň už mají své rodiny a jsou samy v roli matek. Tyto respondentky byly vybrány záměrným výběrem, kvůli potřebě splnění kritérií. Kritéria, podle nichž byly respondentky požádány o podílení se na výzkumném

šetření, jsou následující: žijí ve vícegeneračním soužití společně se svými rodiči, nebo alespoň se svou matkou, již mají svou vlastní rodinu, jsou matkami.

Konkrétně se jedná o čtyři respondentky ve věkovém rozmezí 26-48 let. Věk respondentek byl nejprve striktně vymezen na věkovou kategorii střední dospělosti, ale vzhledem k možnostem souvisejícím s ochotou žen na výzkumu se podílet bylo nakonec období střední dospělosti rozšířeno o respondentku z období mladší dospělosti. Ve výsledku se ukázalo, že toto rozšíření nezměnilo zásadně výsledky provedeného šetření.

Respondentka 1 (R1): věk 46 let, žije v jednom domě s dcerou a se svými rodiči (manžel zemřel, ale domácnost sdílel s nimi), ona s dcerou bydlí v patře a rodiče v přízemí, vstupní dveře a chodbu mají společné.

Respondentka 2 (R2): věk 48 let, žije v jednom domě s manželem, společně mají dvě děti, které s nimi ale již domácnost nesdílí, a se svou matkou. Respondentka s rodinou obývá patro a maminka přízemí.

Respondentka 3 (R3): věk 39 let, žije ve dvojdomku s manželem, třemi dětmi a se svými rodiči. Oddělené bytové jednotky, společný dvůr, zahrada.

Respondentka 4 (R4): věk 26 let, žije v jednom domě s manželem, synem a svými rodiči. S manželem a synem bydlí v podkroví, které mají předělané na malou bytovou jednotku s vlastním sociálním zařízením. Kuchyň, jídelnu a obývací ale sdílí všichni společně.

5.3 Analýza a interpretace získaných dat

Získaná data byla zprvu zpracována přepisem samotných rozhovorů s respondentkami. K analýze je použito otevřené kódování, kdy byly v prepisech rozhovorů hledány a určeny podobnosti v odpovědích. Na základě podobností byly vytvořeny kódy, které sloužily jako základ pro vytvoření jednotlivých kategorií. V komentářích a v kontextu interpretace získaných dat jsou citovány odpovědi respondentek.

DVO1: Jaké bylo cílené výchovné působení matek v rámci provázení separačním procesem?

Kategorie 1: Provázení separačním procesem zahájeno vedením k soběstačnosti v dětství

Kódy:

- **mateřská škola**
- **základní škola**
- **oblékání (sebeobsluha)**
- **úkoly**
- **domácí práce**
- **hranice (dodržování pravidel)**

Respondentky se shodly na tom, že provázení separačním procesem začalo již v období dětství, nejsilněji to pociťovaly při vstupu do povinného vzdělávacího systému, kdy se najednou ocitaly v novém prostředí, kde vystupovaly samy za sebe a měly více povinností s tímto spojených. Respondentka 1: *„Ve školce, že mě dávala do školky. (...) Vlastně ještě před školkou, že jsem se sama oblíkala, pak nastala školka, škola, domácí úkoly.“* Respondentka 2 se vyjádřila takto: *„Začínalo to určitě už ve škole, abysme byli samostatný, abysme zvládli chodit do školy sami. (...) Mám o dva roky mladšího brácha, o kterýho jsem se musela postarat.“* Z respondentky výroku je zřejmé, že větší zodpovědnost za sebe samu, která přišla společně s příchodem do školy, doprovázela ještě přenesená zodpovědnost i za svého mladšího bratra, na kterého musela dávat pozor.

Větší samostatnost se začátkem docházky do povinného vzdělávacího systému si spojuje i respondentka 4: *„Na základce, musela jsem si sama chystat svačiny.“* Dále ale zmiňuje i chod samotné domácnosti. *„Už od dětství jsem pomáhala s domácím pracem. Dětství bylo plný podmínek, že můžu jít ven až tohle nebo tamto.“* Tento výrok také říká, že respondentce byla, prostřednictvím povinností a dodržování pravidel, předávána schopnost rozhodnout se, jak naloží se svým volným časem – musí například uklidit a až poté jít ven za kamarády.

Respondentka 3 zmiňuje trochu jiný pohled na vedení k soběstačnosti a to: *„Vyprávěla mně o svém dětství. O tom, jak musela doma pomáhat v hospodářství.“* Matka jí vyprávěla o svém dětství a o tom, jak musela fungovat ona, čímž dávala respondentce určitou představu a příklad samostatného chování. Dále respondentka uvedla i nutnost dodržování pravidel již od dětství, čímž se učila být samostatná: *„Když jsem něco udělala, jako provedla, tak semnou nemluvila. (...) Byl to hroznej pocit. Radši bych dostala pořádněj výprask než to, aby semnou nemluvila.“*

Z výpovědí je patrné, že cílené výchovné působení k samostatnosti ze strany matek k dcerám probíhalo již od dětství, ale většího rozměru nabralo až se začátkem školní docházky, kdy matky po dcerách chtěly, aby se samy oblékaly, plnily si úkoly a připravovaly svačinu

na další den. Dále musely více pomáhat s domácími pracemi. Respondentka 3 uvedla navíc ještě vedení k samostatnosti prostřednictvím nástinu matčina obrazu chování v dětství.

Kategorie 2: Udílení rad pro život

Kódy:

- **rady s domácími pracemi**
- **rady se vztahy**
- **rady se školou**
- **rady se vším**
- **rady, jak se chovat**

V odpovědích na otázky, zjišťující cílené výchovné působení matek směrem k respondentkám, se výrazně objevovaly časté rady ze strany rodičů, zejména matek. Respondentky tyto rady, pokud byly vyžádané a pro ně v danou chvíli potřebné a přínosné, vítaly.

Respondentka 1: *„Když jsem cokoli nevěděla, tak jsem vždycky šla pro radu a ta se mi vždycky dostala od ní.“* *„Já jsem za ní chodila spíš pro ty rady taky, když jsem neuměla něco vyprat, tak jsem šla za ní, jak to roztrít v pračce, kolik se tam dává prášku.“* Respondentka 2 toto potvrzuje: *„Samozřejmě jsme dostali rady do života.“* *„Vždycky jsem za ní mohla přijít a věděla jsem, že mě nenechá na holičkách. Takže na rady jsem se určitě ptala maminky.“* Respondentka ještě dodává, že se objevovaly situace, kdy měla matka tendenci mluvit jí do výchovy dětí. Nemá vůči tomu však žádné negativní pocity, bere to tak, jak to je. *„Občas mi mluvila do výchovy dětí, ale to je asi všude. Protože to je ta generace – my jsme zkušenější, máme to už za sebou, my dáváme ty dobrý rady.“*

Stejnou zkušenost má i respondentka 3, která se o radách ze strany matky vyjádřila následovně: *„Často mně říkala, že mám vždycky mluvit pravdu. Že se mám chovat slušně, radila, co mám, jak udělat, když jsem si s něčím nevěděla rady.“* *„Chodila jsem za ní, když jsem potřebovala s něčím poradit. Takže úplně se vším, normální věci, co se týkalo školy, nebo kluků třeba. Pak i ohledně vaření.“*

Respondentka 4 sdělila, co jí matka často říkala: *„Že se musí ženská spolehnout sama na sebe, že chlapi jsou všichni stejní. (...) Že se musím dobře učit, aby ze mě něco bylo. (...) Vždycky mě vštěpovala, že uklízet se má průběžně, a že je potřeba udržovat pořádek.“* Matka respondentky jí rady poskytovala vždy, když potřebovala. Rady byly ale často podávány

celkem nešťastným způsobem, který v respondentce budoval negativní vztah sama k sobě či k mužskému pohlaví. Což je podloženo tvrzením uvedeným výše. Dále však ale uvedla, že předávání rad přetrvává dodnes a to oboustranně. *„I si dodnes radíme, co si třeba vzít na sebe a tak. Říkala jsem si taky o rady k menstruaci.“*

Z těchto výpovědí je zřejmé, že se respondentkám dostávaly rady do života opravdu hojně a často. Samy často využívaly, když si s něčím nevěděly rady, možnost se matky na cokoli zeptat. Rady se týkaly školy, vztahů, domácích prací, chování, nebo zkrátka všeho, čím si zrovna nebyly jisté a potřebovaly určitou podporu, ujištění či návod, jak se s danou situací vypořádat. Všechny respondentky se ale shodly také na tom, že se kromě, pro ně vítaných a obohacujících rad, objevovaly také rady nevyžádané. Těmto radám bude následně věnována samostatná kategorie, proto nebudou nyní dále rozváděny a komentovány.

Kategorie 3: Provázející osobou je někdy babička

Kódy:

- **co má umět žena**
- **babička učí vařit**

U respondentek 1 a 2 se objevilo téma, kdy v otázkách na provázení procesem separace zmiňovaly spíše babičku, jelikož matka nemohla být z různých důvodů přítomná a tyto věci zastat sama.

Respondentky 1 a 2 se o babičce zmínily u otázek mířících k cílenému výchovnému působení rodičů, zejména matky. Proto byla tato kategorie zařazena k DVO1. Respondentka 1 u otázky týkající se rad, poselství a informací ze strany matky k ní odpověděla: *„Ne. Spíš mně to tam navozuje na babičku. (...) Od té jsem slýchávala, co ženy dělají, že se musí vařit, starat o domácnost, prát, uklízet, venku všechno stíhat – to dělá pořádná žena.“* Dál se o babičce zmínila u otázky, o co si sama respondentka říkala matce. *„... mimo vaření a pečení. To jsme chodili k babičce. (...) Třeba i pečení koláčů, nebo když něco vařila.“*

Babičku vzpomínala také respondentka 2, která se o ní vyjádřila následovně: *„Ale mě teda hodně naučila babička.“* *„Vařit mě naučila babička.“*

Respondentka 1 i 2 se shodly na tom, že babička hrála v jejich procesu osamostatnění podstatnou roli. Dáno to bylo také samozřejmě tím, že už od narození žily ve vícegeneračním

soužití, takže babička, matka matky, tam stále byla a zastupovala matku v situacích, kdy ona sama nemohla a musela například do zaměstnání.

DVO2: Jaká je zkušenost respondentek s nasycením bezpečné závislosti na rodičovských osobách?

Kategorie 4: Různá míra sycení láskou

Kódy:

- **jistota v přítomnosti matky**
- **děda místo rodičů**
- **láska**
- **závislost**
- **rozporuplnost**

Tato kategorie se stala první, která vznikla u DVO2, a zabývá se problematikou sycení bezpečné závislosti na rodičovských osobách, zejména pak na matce. Respondentky popisují, jak byly nebo stále jsou syceny mateřskou láskou.

Respondentka 1 se o období dětství nevyjadřovala zrovna veselým způsobem. Matka jí chyběla, často nebyla doma a necítila z její strany dostatečnou a tolik potřebnou lásku. *„Jako dítě mně ta matka strašně chyběla. Já jsem na ní byla závislá. (...) Byl tam strach, že o ni přijdu. Láska mi celkově chyběla. A takový to objetí a lásku mi dával děda.“* Současnou situaci popisuje následovně: *„Mám jí ráda, je tam takovej ten respekt k rodičům, mám jí ráda no. (...) Jsem ráda, že ji mám.“* Respondentka v dětství necítila dostatečné sycení láskou ze strany rodičů, zejména matky. Péči o ni většinou zastávala babička s dědou, jelikož rodiče byli v práci. Lásku tedy čerpala alespoň od dědy, který se jí snažil tento nedostatek alespoň trochu kompenzovat.

Nedostatečné sycení láskou v dětství pociťuje i respondentka 4. *„Matce jsem si říkala o pomoc, ukázala mi všechno možné. (...) Z dětství se dostatečně sycená necítím, navíc se u nás moc nevyjadřovaly city, nejsme ten typ rodiny, kterej by si dával pusy nebo se objímal.“* Respondentka sdílela i další situace z dětství, které rozhodně nevypovídají o dostatečném a bezpečném sycení láskou. *„Tak nějak jsem tušila, že mě mamka bezpodmínečně miluje, (...) byla mi schopná říct, že mě nemá ráda, furt si kladla podmínky a citově mě vydírala. (...) Křičela na mě, jak mě nemá ráda a pak přišla, brala mě do náručí, říkala, že mě ráda má, ale že nesmím zlobit.“* Matka se v oblasti citů vyjadřovala a chovala

velmi rozporuplně. Respondentka měla, v dětství, z tohoto matčina chování nepříjemně rozporuplné pocity. I přesto zmínila dvě věci, ze kterých jako malá lásku čerpala, a kterých si váží dodnes. „*Do svých tří let jsem spávala s našima v posteli, a tak jsem nějaký fyzický kontakt a pocit bezpečí čerpala aspoň v noci. (...) Ráda jsem za mamkou chodila a byla v jejím náručí.*“

Respondentky 2 a 3 mají naopak pozitivní a příjemné vzpomínky na dětství v oblasti sycení láskou. „*Jako malá jsem se cejtala dostatečně sycená láskou ... hlavně mamka tam byla vždycky, když jsem potřebovala. (...) Vždycky si udělala čas, byla i jako moje kamarádka, takže jsem jí mohla říct všechno.*“ (R3, 2020) O současném vztahu s matkou se vyjádřila takto: „*Máme hezkej vztah, takže ona ví, že jí mám ráda.*“ Když respondentka vzpomínala na období dětství, byla šťastná a usmívala se, což jen potvrzovalo, že byla opravdu obklopena a dostatečně sycena láskou a bezpečím.

Obdobně se vyjadřovala i respondentka 2: „*Když jsem potřebovala s ní promluvit nebo jsem něco potřebovala řešit ... tak tady byla maminka pro mě. (...) Dávala mně vědět, že můžu přijít, když budu mít nějaký problém.*“ Stejně jako u předešlé respondentky, bylo vidět, že na období dětství vzpomíná ráda. O vzájemné blízkosti s matkou se vyjádřila následovně: „*Vždycky jsme si byly blízké, byla tu pro mě. (...) Už ve slově maminka je cejtit objetí a zázemí. Máme se rády.*“

Respondentka 1 a 4 se dle odpovědí na otázky týkající se sycení lásky rozhodně dostatečně sycené necítily. Bylo to způsobeno častou nepřítomností matky či jejím případným rozporuplným chováním. Oproti tomu respondentky 2 a 3 jsou z dětství syceny dostatečně. Zmiňovaly oba rodiče, ale zejména obě vyzdvihovaly matku.

Kategorie 5: Matka jako osoba, na kterou je spolehnutí

Kódy:

- **důvěra v matku**
- **bezpečí**
- **blízkost**
- **vzor**

Respondentky 1, 2, a 3 se vyjadřovaly obdobným způsobem o tom, jak na matku nahlížely či stále nahlížejí. Představovala pro ně pocit bezpečí a jistoty. „*Jako malá, jako děčko jsem se cítila v bezpečí, když byla u mě. Tak jsem se cejtala dobře.*“ (R1, 2020) „*Nikdy*

jsem se nebála mamce říct, když jsem něco potřebovala. (...) S maminkou se podle mě cítí bezpečně každý. Já jsem se cejtila bezpečně vždycky. Mám to tak do teď. Furt máme jedna druhou.“ (R2, 2020) Respondentka 3 se vyjadřovala velmi podobně, zmiňovala to, jak si sama o naplnění potřeby blízkosti říkala. „Normálně jsem za ní vždycky přišla a řekla si o radu. Bez jakýchkoliv obav. (...) Nikdy jsem necejtila nic jiného, než bezpečí. Už od mala, co si pamatuju, tak jsme si hodně blízky.“

Opačný náhled na matku měla respondentka 4, která sice matku vnímala jako vzor ženství: „Mamka pro mě určitě představovala ženský vzor.“, ale na druhou stranu dodává, že i když pro ni matka tento vzor představovala, tak to nesouviselo s tím, že by naplňovala i pocit jejího bezpečí. „Moc bezpečně jsem se necítla, protože jsem od ní dostávala jen málo jistot a přijetí.“

Respondentky 2 a 3 vnímaly matku jako osobu, na kterou se mohou kdykoliv spolehnout, představovala pro ně jistotu, bezpečí. Matka pro ně byla a stále je někdo, za kým můžou kdykoliv přijít a vědí, že se jim dostane rady, pomoci a pochopení. Respondentka 1 se nevyjadřovala přímo takto ale pocit bezpečí, když byla matka přítomná, měla a cítila se dobře, jistěně. Respondentka 4 matku takto nevnímala, nemá pocit, že by ji matka dostatečně ujistňovala, že je tu pro ni v každé situaci, jelikož k tomuto dostávala málo podnětů.

DVO3: Jaká je zkušenost respondentek s včasným pobídnutím od jejich matek k osamostatnění?

Kategorie 6: Blíž k osamostatnění díky nevyžádaným radám

Kódy:

- **vlastní názor**
- **lhostejnost**
- **negativní emoce (rozčilení)**
- **pocit dospělosti**

O vítaných radách, které respondentky dostávaly, je psáno již výše. Nyní se zaměříme na rady nevyžádané, které byly respondentkám sdělovány, bez toho, aniž by si o to samy řekly. Tyto rady je mnohdy rozčilovaly, nechtěly je dostávat, a proto jsou zařazeny právě k DVO3, která se zabývá včasným pobídnutím k osamostatnění. Nevyžádané rady totiž často způsobily, že respondentky si danou věc udělaly jinak a po svém.

Respondentka 1 o radách, které si nevyžádala: „*Ty její rady se mi strašně nelíbily a vždycky jsem si říkala, že si to budu dělat po svém a jinak.*“ Nelíbilo se jí slyšet věci, se kterými nesouzněla nebo si o nich myslela něco jiného. Nelibost přecházela i v lhostejnost. „*Mně to bylo spíš jedno, ať si říká, co chce.*“. Negativní prožívání pocítovala, když nevyžádané rady přicházely a respondentka se dle nich musela řídit. „*Kolikrát bych si něco udělala po svém a nešlo to, protože se muselo dělat všechno tak, jak bylo určeno.*“

O pocitu nedůležitosti některých rad hovořila i respondentka 2: „*Každá holka začne v určitým věku přemýšlet, že už je čas na samostatnost a případný rady od mamky nebere moc vážně. (...) Stávalo se, že jsem s mamkou nesouhlasila nebo jsem si říkala jojojo, ty se vymluv a já s to budu dělat stejně podle svého.*“ Z výroku je zřejmé, že nevyžádané rady respondentka vyslechla, jelikož jí nic jiného nezbývalo. O tom, že by si z těchto rad něco vzala se, ale hovořit nedá. Vzpomínala na období, kdy byla přes týden na internátu a nevyžádaných rad byla ušetřena. „*Nestál mi nikdo za zády, kterej by mi řekl, že to dělám špatně.*“ To pro ni bylo osvobozující. Zažívala pocity svobody, dospělosti, možnost jednat sama za sebe bez korigování ze strany matky.

Lhostejnost k těmto radám uvedla i respondentka 3: „*Jen jsem se nad tím pousmála a myslela si stejně svoje.*“ Rady nekomentovala, jelikož věděla, že by tím rozvinula další rady, takto věděla, že bude brzy klid. Prožívala i pocity rozčilení, což popsala následovně. „*To razení se mi kolikrát nelíbilo. Rady, co mi říkali, mě samozřejmě hrozně štváli a prudili.*“ Respondentka o takové rady nestála, velmi intenzivně to přicházelo v době adolescence, kdy na svých názorech dost lpěla. „*Myslela jsem si, že vím všechno nejlíp a šla si za svým ... nechápala jsem, proč mi do toho kecají.*“

Respondentka 4 si rady vybavuje pouze s negativními pocity. Šlo o způsob, jakým jí byly rady podávány. „*Věty typu „ženská musí něco vydržet“ ... nevybavuju si žádný rady do života, za který bych byla opravdu ráda.*“ Zřejmě pokud by byly rady prezentovány jiným způsobem, nevnímala by je respondentka tak negativně.

Nevyžádané rady respondentky vnímaly se silnými emocemi. Nelíbily se jim, nechtěly je poslouchat. Věděly ale, že když si je vyslechnou, budou mít klid, takže mnohdy raději nedocházelo k oponování nebo sdělování vlastního názoru na věc. Rodiče, zejména pak matky, byli přesvědčení, že jejich rada představuje jediné správné řešení a za svým názorem si stáli. Tyto rady byly pro respondentky odrazovým můstkem, jelikož díky nim jednaly samostatně a dle svého uvážení. Rozhodnými kroky si budovaly svou samostatnost.

Kategorie 7: Blíž k osamostatnění z důvodu nepřítomnosti matky

Kódy:

- práce
- peníze
- bylo to normální

U otázek zjišťujících pobídnutí k osamostatnění ze strany matek respondentky 1 a 4 mluvily o osamostatňování z důvodu nepřítomnosti matky. Důvody této nepřítomnosti byly různé, nejčastější důvod nepřítomnosti byl však ten, že docházela do zaměstnání z důvodu finančního zabezpečení rodiny. Respondentka 1 mluvila o matčině nepřítomnosti z důvodu docházení do zaměstnání. *„Ona byla pořád v práci ... a doma byla jenom večer.“* Respondentky výchova byla tak přenechávána prarodičům, se kterými žili. O matce se v souvislosti s tímto vyjádřila: *„Brala to normálně ... byla vytížená, unavená a neměla čas.“* Když o tomto s matkou v pozdějším věku mluvila, matka brala, jak to bylo, nepociťovala, že by mělo něco být jinak, jelikož potřebovali finance. *„Řekla, že to tak prostě mělo být, že jsme potřebovali peníze, a že musela vydělávat.“* Respondentka tak byla odkázána na sebe, svou sestru nebo prarodiče. Důvod nepřítomnosti matky byl podnětem k většímu a rychlejšímu osamostatnění.

Pracovní vytíženost matky a z toho vyplývající nedostatek času zmínila u osamostatňování i respondentka 4. *„Matka neměla tolik času, kolik by měla mít. Od rána do večera pracovala.“* Toto vyjádření se u respondentky objevovalo v odpovědích často. Jako malou jí to hodně trápilo, byla dle ní odkázána sama na sebe moc brzo. S matkou o tom v dospělosti mluvila a matku to zpětně mrzí, vinu za to, ale dává svému manželovi, otci respondentky. *„Mamka hrozně lituje, že na nás jako na děti neměla víc času, a že na nás byla zlá, ale všechno to háže na tatku ... protože nenosil domů peníze.“*

U respondentek 1 a 4 bylo znát, že jim matka v dětství velice scházela, musely si lásku a oporu hledat v nepřítomnosti matky jinde. Nepřítomnost matky pro ně představovala větší, mnohdy vynucenou samostatnost. Respondentky 2 a 3 se k nepřítomnosti matky nijak nevyjadřovaly, nesetkaly se totiž s její častou nepřítomností. Kontakt, který s ní měly, pro ně byl dostatečný.

Kategorie 8: Různá pobídnutí k osamostatnění

Kódy:

- přenesená zodpovědnost
- internát
- rada k odchodu
- brigáda
- přirozený vývoj
- finanční nezávislost

Poslední kategorií, která vyvstala u DVO3, týkající se pobízení k osamostatnění, se zabývá kroky, které k tomuto vedly.

Respondentka 1 si není vědomá žádného pobízení ze strany matky. Hodně se osamostatnila na střední škole, kde byla přes týden na internátu. *„Já jsem se osamostatnila hodně na tom intru ... začala jsem se o sebe starat.“* Respondentka pochází z vesnice, takže bylo těžší dostat se do města, hodně chodila pěšky, jezdila na kole nebo autobusy, nebo jí vozili rodiče. K tomu si vybavila větu od matky: *„ ...že už jsem dospělá, a že bych si mohla udělat papíry.“* V tu chvíli to však jako pobízení k osamostatnění ze strany matky nevnímala. Nyní už se na to dívá jinak a zpětně to jako pobídku chápe.

Respondentka 2 příkládá internátu také velkou váhu v jejím osamostatnění. *„Když jsem šla na internát. Tak to bylo to osamostatnění, že se člověk musel opravdu spolehnout sám na sebe na tejdén.“* Na nějaké pobídnutí od matky si ale také nevzpomíná, nebo to tak v tu chvíli nevnímala. *„Že by mi maminka nějak přímo řekla nebo naznačovala, že už je čas být samostatná, tak na nic takovýho si nevzpomínám.“*

Respondentka 3 sdílela situaci, kdy si našla přítele, se kterým rodiče nesouhlasili. Respondentka si do toho ale nenechala mluvit, načež matka přišla s návrhem na samostatné bydlení. *„Mamka přišla s tím, že si s ním mám teda zkusit bydlet.“* Pobídka k samostatnému bydlení je určitě jasným krokem k separaci a převzetí odpovědnosti za své chování.

Respondentka 4 komentovala pobízení k samostatnosti takto: *„Hnala mě do předčasného osamostatnění, třeba předávání zodpovědnosti za úklid, chystání si jídla, učení a úkoly, když jsem byla ještě hodně malá. V pubertě mě začala mě přesvědčovat o tom, že bych měla mít nějaký brigády.“* Respondentka je do dnes přesvědčená, že ji matka do osamostatnění tlačila zbytečně brzo, kdy na to ještě nebyla připravená. Už od útlého dětství, když toho byla sama

schopná, se strojila, obsluhovala a starala se o své věci sama. Často ji to stresovalo a měla pocity smutku a scházela ji péče a fyzický kontakt. Nyní svou samostatnost přikládá finanční nezávislosti na rodičích. „*Jsem samostatná hlavně proto, že si vydělávám vlastní peníze, a tak nejsem na rodičích finančně závislá.*“

Respondentky 1 a 2 si neuvědomují žádné pobídky ze strany matky k jejich osamostatnění. Vše dle nich přicházelo přirozeně. „*Osamostatnění byl pozvolnej přechod, nikdo mě k tomu vůbec nenutil. Nic mi mamka neříkala, že teď se musíš starat takhle nebo takhle, to ne.*“ (R1, 2020)

Respondentka 3 si vybavila moment s pobídkou k vlastnímu bydlení, důvodem byla ale nelibost ve výběru partnera, a pobídka se spolu s rozchodem partnera rozplynula. Respondentka 4 ale má negativní zkušenost s dle ní předčasnou a nucenou samostatností.

DVO4: Jaká je zkušenost respondentek s požehnáním od jejich matek pro samostatný život?

Kategorie 9: Když už požehnání, tak až na svatbě

Kódy:

- štěstí v životě
- svatba
- žádné sdělení
- nic

V odpovědích na otázky týkající se požehnání pro samostatný život respondentky nad odpověďmi dlouho váhaly a snažily se vzpomenout, zda nějaký takový moment nastal. Respondentka 1 si vybavila pouze situaci ze svatby, kde proběhlo požehnání. Jednalo se však o požehnání novomanželům, kdy jim matka žehnala šťastný život. „*Jenom na svatbě proběhlo požehnání, říkala, že nám žehná šťastnej život. Ať se máme dobře.*“ Na nic dalšího si už nevzpomněla.

Respondentka 3 přemýšlela, zda se dá sdělení od matky, které si vybavila brát jako požehnání. Nakonec ale usoudila, že ano. „*Mamka mi říkala, že mám být hlavně šťastná, že to je v životě nejdůležitější.*“

Respondentka 2 a 4 k tomuto neměly mnoho co říct.

Z výše uvedené kategorie tedy vyplývá, že s požehnáním jako takovým, které by se týkalo našeho tématu, se respondentky nesetkaly, nebo pokud ano, neuvědomují si, že to bylo požehnání, jelikož to nebylo nijak ritualizované či významné. Z následujících výroků respondentek můžeme usoudit, že rodiče, zejména pak matky, nepovažují sdělení požehnání pro samostatný život svých dcer za nutné.

„Nic takovýho jako požehnání si nevybavuju ... matka mě osobně nikdy nic neřekla.“
(R1, 2020)

„Zlom, kdy by řekla „seš dospělá, dělej si vlastně, jak myslíš“, to si myslím, že jsem od ní nikdy neslyšela.“ (R2, 2020)

„Nevybavuju si, u nás se na takovýhle oficality a rituály nehraje.“ (R4, 2020)

Kategorie 10: Zážitek dokončení separace vstupem do role matky

Kódy:

- **starost**
- **respekt ostatních**
- **povinnost (musím se postarat)**

Samostatnost jako takovou respondentky přiřazují k události, kdy se samy staly matkou. Najednou se musely postarat nejen samy o sebe, ale především jim vznikla starost a zodpovědnost k dítěti. Pociťovaly i určitou změnu chování od ostatních.

Výroky respondentek na otázku, zda se cítí jako plně samostatné a dospělé ženy jsou následující.

„Ano cítím. Cítím to od narození prvního dítěte.“ (R1, 2020)

„Ano, od té doby, co se mi narodila dcera, tak jsem věděla, že tady mám dítě, o který se musím postarat.“ (R2, 2020)

„Jo, cejtím se tak od doby, kdy se mi narodilo první dítě. (...) Věděla jsem, že se o něj musím postarat.“ (R3, 2020)

„Vylepšilo se to po tom, co jsem měla dítě.“ (R4, 2020)

Změna chování od ostatních k nim spočívala v tom, že najednou pociťovaly určitý respekt a rovné postavení. *„Od okolí tam byl asi najednou respekt.“* (R1, 2020) To samé popisovala i respondentka 3. *„Najednou tě berou jinak, možná je cítit větší respekt.“*

Respondentka 2 pociťovala změnu chování i na úradech, kde s ní začali jednat jinak, začali jí vykat a to pro ni znamenalo jakési zrovnoprávnění.

5.4 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

Tato podkapitola se zabývá diskuzí analýzy zjištěných výsledků. Jsou zodpovězeny výzkumné otázky a následně vyhodnocena hlavní výzkumná otázka.

DVO1: Jak vypadalo cílené výchovné působení matek v rámci provázení separačním procesem svých dcer?

Cílené výchovné působení matek v rámci provázení separačním procesem svých dcer bylo, dle předpokladu a na základě odborné literatury, zahájeno již v období raného dětství.

Osamostatňování začínalo postupnou samoobsluhou, například samostatným chystáním věcí a oblékáním. Respondentky 1, 2, 3 a 4 se ve výzkumném šetření shodly na tom, že první velké osamostatnění pocítily při vstupu do povinného vzdělávacího systému, kdy se najednou z bezpečného a známého rodinného prostředí ocitaly v pro ně cizím a novém prostředí. V tomto prostředí se poprvé setkaly s novou zkušeností, a to takovou, že mohou a zároveň musí vystupovat samy za sebe, jelikož nebyla přítomna rodičovská osoba, zejména pak osoba matky, která byla doposud téměř stále přítomna. Se vstupem do školy přibyly také nové povinnosti s tím související. Vznikla nutnost připravovat se do školy ve smyslu vypracování domácích úkolů, učení. Na respondentku 2 byla také přenesena zodpovědnost za mladšího bratra, na kterého musela dávat, při cestě do školy i z ní, pozor.

Respondentka 4 popisovala i povinnost chystat si svačiny na další den a celkově povinnost zapojení se do domácích prací. Tímto bylo podmíněno například to, že respondentka nemohla jít ven, dokud přidělenou práci nevykonala. Musela si tudíž volno zasloužit. Zároveň ji ale prostřednictvím dodržování povinností a pravidel byla předávána schopnost rozhodnout se, jak efektivně naložit se svým volným časem, který po splnění povinností měla.

Respondentka 3 se setkala s trochu jiným přístupem vedení k soběstačnosti ze strany matky. Ta ji často vyprávěla o svém dětství, kde zmiňovala, jakým systémem doma fungovali, jak a s čím musela pomáhat, čímž respondentce předávala určitou představu o tom, jak samostatně fungovat. Zmíněna byla také nutnost dodržování pravidel. V případě, že došlo k jejich porušení, matka volila taktiku nekomunikování s dcerou, čímž ji cíleně učila pravidla dodržovat.

Matky na dcery cíleně působily i prostřednictvím poskytování rad. Rady se týkaly všeho možného. Nejčastěji ale vztahů, domácích prací, školy nebo toho, jak se mají respondentky chovat. Respondentky si pro rady často chodily samy a rády. Možnost využívaly často. Respondentka 3 zmínila, že matka měla později občas tendenci mluvit ji do výchovy dětí. Nepocítovala vůči těmto radám ale žádné negativní pocity.

Cílené výchovné působení k samostatnosti ze strany matek k dcerám začalo tedy probíhat již v období raného dětství, přičemž větší intenzitu nabralo až se vstupem dcer do povinného vzdělávacího systému. Změna nastala v tom, že matky po dcerách vyžadovaly, aby si samy chystaly věci, oblékaly se, plnily si úkoly či si připravovaly svačinu na další den. Další povinnost souvisela se zapojením se do domácích prací. Vedení k samostatnosti probíhalo i prostřednictvím nástinu matčina obrazu na její dětství.

Dalším nástrojem matek bylo poskytování a udílení rad směrem k dcerám, dcery tyto rady, pokud byly vyžádané a v danou chvíli přínosné, vítaly a byly za ně vděčné. Dcery často využívaly možnosti kdykoliv za matkou přijít a o radu požádat. Rady byly velice různorodé, nenastala situace, že by jim matka s něčím neporadila. V případě potřeby se jim dostávala podpora, ujištění či určitý návod na to, jak se se vzniklou situací vypořádat.

Pro respondentky 1 a 2 hrála v procesu separace roli i babička, matka matky. Dáno to bylo tím, že už od narození žily ve vícegeneračním soužití, tudíž babička zastupovala matku v situacích, kdy matka nebyla přítomná například z důvodu odchodu do zaměstnání. Babička respondentky naučila vařit.

Z výsledků šetření vyplývá, že zj. v dětství respondentek proces separace probíhal více méně standardně, s ohledem na mezigenerační soužití bylo snadno dostupné zastupování matky babičkou v případě potřeby.

DVO2: Jaká je zkušenost respondentek s nasycením bezpečné závislosti na rodičovských osobách?

Zkušenost sycení bezpečné závislosti na rodičovských osobách, zejména pak na matce respondentky popisovaly rozdílně. Respondentka 1 a 4 se rozhodně za dostatečně sycené láskou nepovažují. U respondentky 1 to byla právě častá nepřítomnost matky z důvodu pracovní vytíženosti. Respondentka pocítovala stesk po matce, byla na ní závislá. Necítila bezpečné sycení láskou, částečně ji toto kompenzoval děda, s kterým trávila hodně času. Ale jinak lásku vyhledávala spíše u zvířat, o která se společně s dědou starala. Respondentka

4 nedostatečné sycení přikládá celkovému výchovnému přístupu rodičů. Nejsou ten typ rodiny, co si vyjadřuje city fyzickými projevy, jako jsou objetí či pusa. Často měla rozporuplné pocity i z důvodu chování matky směrem k ní. Jednalo se o situace, kdy na ni matka křičela, že ji nemá ráda, protože zlobí a chvíli na to jí říkala, že jí ráda má, ale že nesmí zlobit. Láska byla tedy podmíněná tím, zda se respondentka chovala dle matčiny představy či nikoliv. Lásku čerpala do svých tří let, alespoň v noci, kdy mohla s rodiči spát v jedné posteli a cítila se bezpečně.

Respondentky 2 a 3 byly naopak sycené dostatečně. Zmiňovaly oba rodiče, zejména ale vyzdvihovaly osobu matky jako někoho, kdo jim poskytoval lásku, podporu a tolik potřebnou blízkost.

Dále však respondentky 1, 2 a 3 popisovaly matku jako osobu, která pro ně představovala pocit jistoty a bezpečí. Věděly, že za ní mohou kdykoliv s čímkoliv přijít a matka se bude snažit jim všemožnými způsoby pomoci. Opačný náhled měla však respondentka 4, která matku vnímala spíše jen jako vzor ženství, ale bezpečí a jistotu pro ni nepředstavovala, jelikož jí matka nedávala dostatečné ujištění a podněty k tomu, aby ji takto vnímala.

Sycení bezpečnou závislostí na rodičovských osobách je určeno především stylem výchovy rodičů a jejich osobní zkušeností z rodiny. V každé rodině dochází k jinému vyjadřování lásky, někde k tomuto bohužel nedocházelo téměř vůbec. Ve vícegeneračním soužití bylo pro matky respondentek možné odejít pracovat a zodpovědnost za dcery přenechat prarodičům, kteří se snažili kompenzovat nedostatečně poskytovanou lásku od matky, aniž by museli zajišťovat hlídání někde jinde.

DVO3: Jaká je zkušenost respondentek s včasným pobídnutím od jejich matek k osamostatnění?

Zde se zaměříme na to, jakou mají respondentky zkušenost s včasným pobídnutím k osamostatnění od jejich matek. O tom, jak si respondentky samy říkaly o rady a tyto rady vítaly, bylo psáno výše u DVO1. Nyní se zaměříme na rady nevyžádané, které matky svých dcerám sdělovaly i přes to, že o to samy nepožádaly. Poskytování těchto rad u respondentek často způsobilo, že radu vyslechly, ale rozhodně se podle ní neřídily. Věc si udělaly jinak a podle svého uvážení. Tím matky, i když nevědomě, dcery pobízely k osamostatnění. Nevyžádané rady u respondentek vyvolávaly negativní pocity, zejména pak rozhořčení či vztek, nechtěly tyto rady poslouchat, přišly jim zbytečné. Matky byly naopak přesvědčeny, že jejich rada přináší jediné správné řešení a za svým názorem si stály. Díky těmto radám

respondentky začaly jednat samostatně a dle svého uvážení. Postupnými, avšak pevnými a rozhodnými kroky si tak postupně vyšlapovaly cestu k samostatnosti.

Pobídnutí k osamostatnění probíhalo také skrz matčinu nepřítomnost, která měla různé důvody. Nejčastěji to však byl odchod do zaměstnání z důvodu finančního zabezpečení rodiny. V případě, kdy matka nebyla přítomná, byly respondentky odkázány samy na sebe, tudíž to byl podnět k rychlejšímu a většímu osamostatnění. Toto pobízení ale popisovaly pouze respondentky 1 a 4. Respondentky 2 a 3 nepřítomnost matky nijak výrazně nepociťovaly.

Respondentka 3 dále uvedla pobídnutí k osamostatnění od matky v situaci, kdy si našla přítele, se kterým matka nesouhlasila. Pobídla ji tedy k samostatnému bydlení s ním, což je jasná pobídka k separaci respondentky.

Respondentka 4 vnímala pobízení velice brzy, dle ní předčasně skrze předávání zodpovědnosti za úklid, učení a úkoly či chystání si jídla. V adolescenci ji matka přesvědčovala o tom, že by si měla najít brigádu a finančně se tak osamostatnit. Zkušenost s pobízením vnímá tedy velice negativně kvůli právě zmíněné předčasnosti. Ta měla za důsledek vyvstávání nepříjemných pocitů jako je smutek a prázdnota.

Respondentky 1 a 2 si žádné cílené pobízení k osamostatnění od matek nevybavují, nebo to tak nepociťují. Vše probíhalo přirozeně a pozvolně.

Pobídnutí k včasnému odchodu se opět odvíjelo od specifických rodinných zvyklostí. V rámci mezigeneračního soužití se však nelze vyvarovat nevyžádaným radám, které od rodičů přicházejí i v momentě, kdy je jejich dítě plně dospělé a zodpovědné za sebe.

DVO4: Jaká je zkušenost respondentek s požehnáním od jejich matek pro samostatný život?

Požehnání pro samostatný život dcerám od matek spíše nepřicházelo. Respondentky se u tohoto dlouho zamýšlely se snahou vzpomenout si, zda něco takového proběhlo či nikoliv.

Respondentka 1 si nakonec vybavila požehnání, které proběhlo na svatbě. To však bylo určeno obou novomanželům, kdy se jim žehnal šťastný život. Nebylo to tak cílené přímo směrem od matky k dceři. Respondentka 3 popsala požehnání v tom smyslu, že jí matka často říkala, ať je v životě především šťastná, jelikož to je nejdůležitější.

Zbylé respondentky 2 a 4 k tomuto neměly co říct, jelikož se s ničím takovým nesetkaly.

Ze zjištěného vyplývá, že matky nepřikládají požehnání pro samostatný a šťastný život moc velkou váhu, nepovažují to za nutné a z toho důvodu k ničemu takovému nedochází. Zřejmě to bude způsobeno i tím, že není obecně stanovená hranice toho, kdy se žena stává plně samostatnou a dospělou ale je to silně individuální.

Samostatnost a dospělost jako takovou ale všechny 4 respondentky přiřazují události, kdy samy vstoupily do role matky. Tento zážitek vnímají velice intenzivně, jelikož jim to přineslo vnímání toho, že se najednou musí postarat o někoho dalšího, kromě sebe. Především jim vznikla zodpovědnost a starost o dítě. Od okamžiku, kdy se staly matkami, pozorovaly i změnu chování okolí směrem k nim. Pociťovaly určitý respekt a zrovnoprávnění.

Požehnání nebylo jednoznačně vysloveno v souvislosti s vysláním respondentek žít svůj vlastní život.

HVO: Jak reflektují dospělé dcery provázení procesem separace jejich matkami?

Pro respondentky byly otázky, zjišťující proces separace, celkem náročné. Často musely přemýšlet co odpovědět a některé otázky jim nebyly příjemné, obzvlášť pokud se jednalo o nepříjemné vzpomínky. Respondentky ovšem veskrze vnímají matku jako osobu, která je nenahraditelná pro provázení procesem separace a vnímají ji jako jedinečného průvodce tímto procesem. I když některé nepopisovaly ideální průběh tohoto, matka pro ně hrála i tak nezastupitelnou roli v jejich vývoji.

Dotazované respondentky se cítí plně samostatné a dospělé, tuto „událost“ nicméně nepřisuzují výhradně působení stran svých matek, ale jako významný milník zde poukazují na narození vlastního dítěte.

Dle výpovědí respondentek nevykazuje mezigenerační soužití, kterého jsou součástí, výraznou výhodu či naopak překážku k dokončení procesu separace. Jakkoli ne vždy zažívaly dcery od svých matek pozitivní podporu a pobídky k osamostatnění, nelze například tvrdit, že by osamostatnění matky bránily. Pokud respondentky zmiňovaly stran svých matek v tomto kontextu mj. zásahy do svého soukromí, pak spíše v období dospívání a tyto zásahy konkretizovaly jako nevyžádané rady do života, který si ale poté mohly a dovedly zařídit dle vlastního uvážení. Byly tedy svými matkami (a dle výpovědí respondentek i otci) viděny a respektovány jako dospělé, soběstačné a samostatné ženy.

Z rozhovorů navíc vyvstalo téma respektu k rodičům, kdy se společně s osamostatněním respondentek a jejich vstupem do role rodiče zvýraznilo i téma péče o předchozí generaci. Respondentky vnímají jako svou povinnost rodičům společně s přicházejícím stářím pomáhat s každodenními činnostmi nebo prostě jen v případě potřeby.

Jak bylo zmíněno výše, otázkou k diskusi a případně k dalšímu zkoumání zůstává, zda mezigenerační soužití může mít specifikum, že se osamostatnění nekomunikuje požehnáním, protože dcery zůstávají žít na místě, kde prožily dětství, neodcházejí z domova.

Lze také konstatovat, že v procesu separace byly respondentky samy aktivními činiteli. Různými způsoby se svými matkami komunikovaly dílčí kroky k osamostatnění a tyto poté již samy realizovaly.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala procesem osamostatnění u žen prostřední generace v rámci mezigeneračního soužití.

Cílem práce je s oporou o odbornou literaturu popsat a analyzovat rodinu, mezigenerační soužití, proces separace a ve výzkumném šetření zjistit reflexi procesu osamostatňování u žen – matek žijících v jednom domě s rodinnými členy předchozí generace. Sledována je obousměrná komunikace tématu separace a provázení tímto procesem stran matek ke svým dcerám a také stran dcer ke svým matkám.

Na základě výsledků z šetření můžeme říci, že proces separace v rámci mezigeneračního soužití má svá určitá specifika. Rodiče se v případě potřeby mohou spolehnout na své rodiče, kterým mnohdy přenechávají starost o své děti, v době, kdy finančně zajišťují rodinu, a tudíž nemohou být sami přítomni. Proces osamostatnění probíhal dle výpovědí respondentek celkem standardně. Jako dospělé a samostatné ženy se ale respondentky, bez ohledu na věk, cítily až v momentě, kdy samy vstoupily do role matky. Od té doby cítily zrovnoprávnění rolí a respekt k nim, jakožto k dospělým ženám. Některé respondentky ale zmiňují, že i přes to, že mají svou rodinu, tak z důvodu setrvání ve vícegeneračním soužití, necítí proces separace za kompletně ukončený. To by se podle nich stalo v momentě, kdy by se odstěhovaly od rodičů pryč.

Provedený výzkum má samozřejmě své limity – jedná se o autorskou prvotinu a ta v sobě nese rizika výzkumníka s několika málo zkušenostmi v oblasti bádání. Dále lze považovat za limitující volbu kvalitativní výzkumné strategie – není možné výsledky zobecnit na celkovou populaci. Jistým limitem je i téma, které je poměrně osobní a nejen z tohoto důvodu mohlo dojít ke zkreslení výpovědí stran respondentek.

Přes tyto limity považuji cíl práce za splněný.

Zjištěné výsledky by mohly být přínosem pro odborníky z řad pomáhajících profesí, kteří se věnují práci s rodinami. Dále by mohly sloužit i k rozšíření povědomí o tom, jak probíhá proces separace v mezigeneračním soužití u žen, které již mají svého partnera a své potomky, ale stále z různých důvodů žijí v jednom domě se svými rodiči.

Seznam použité literatury

Monografie

1. BAJEROVÁ, Marie. *Vliv vícegeneračního soužití na vztahy v rodině*. Brno, 2016. Bakalářská. Masarykova univerzita.
2. BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
3. CAJTHAMLOVÁ, Kateřina. *Abeceda moderního rodiče*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-913-1.
4. CIBULEC, Jindřich. *Soužití tří generací*. Praha: Práce, 1980. ISBN 24-062-80.
5. CONNIDIS, Ingrid Arnet. *Family ties and aging*. Los Angeles: Pine Forge Press, 2009. ISBN 978-1412992862.
6. DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1986. ISBN 08-040-86.
7. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.
8. FISCHER, Slavomil, ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 9788024727813.
9. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-124-4. In PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
10. GILLERNOVÁ, Ilona, 2004. Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek. In: *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů. Polarita a vzájemné obohacování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 5 - 6. ISBN 80-244-1059-1.
11. GILLERNOVÁ, Ilona, KEBZA, Vladimír, RYMEŠ Milan. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2798-1.
12. GOODY, Jack, 2006. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: NLN. ISBN 80-710-6396-7.

13. HANUŠOVÁ, Eva. *Vícegenerační soužití očima středoškoláků*. Brno, 2014. Diplomová. Masarykova univerzita.
14. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
15. JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.
16. JANOUSHKOVÁ, Klára. Krkavčí matky? In: SEDLÁČEK, Lukáš a PLESKOVÁ, Kateřina. *Aktivní otcovství*. 1. vyd. Brno: Nesehnutí, 2008, s. 42–47. ISBN 978-80-903228-9-1.
17. KLAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-669-8.
18. KOPECKÁ, Ilona. *Psychologie: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3877-2.
19. KURIC, Jozef. *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CREM, 2000. ISBN 80-214-1844-3.
20. LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ Dana. *Vývojová psychologie*. 2., akt. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
21. LIPOVETSKY, Gilees. *Třetí žena: neměnnost a proměny ženství*. 2. Praha: Prostor, 20017. ISBN 978-80-7260-171-4.
22. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
23. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla, KOLÁČKOVÁ Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
24. MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
25. MERTIN, Václav. *Výchovné maličkosti: průvodce výchovou dítěte do 12 let*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-857-9.
26. MLÝNKOVÁ, Jana. *Péče o staré občany: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3872-7.
27. NAKONEČNÝ, Milan, 2009. *Sociální psychologie*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1679-9.
28. NOVÁKOVÁ, Jana. *PROCES OSAMOSTATŇOVÁNÍ MLADÝCH DOSPĚLÝCH OD PŮVODNÍ RODINY*. Olomouc, 2010. Diplomová. Univerzita Palackého.

29. PETRÁŇ, Josef, PETRÁŇOVÁ Lydia. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2994-0.
30. PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
31. PONĚŠICKÝ, Jan. (2012). *Fenomén ženství a mužství: Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Triton.
32. REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2594-9.
33. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7367-124-7.
34. SCHWAB, John J., GRAY-ICE, Helen M., PRENTICE, Florence R. *Family functioning: the general living systems research model*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2000. ISBN 0-306-46396-2.
35. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
36. SOUKUP, Martin. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2567-6.
37. STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. Brno: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
38. SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5.
39. ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 978-80-246-1820-3.
40. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praga: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.
41. TRAPKOVÁ, Ludmila a Vladislav CHVÁLA. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: Rodina jako sociální děloha*. 3. vyd. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-0523-4.
42. TROUSIL, Michal a Veronika JAŠÍKOVÁ. *Úvod do tvorby odborných prací*. Vyd. 2., rozš. Hradec Králové: Gaudemaus [i.e. Gaudeamus], 2015. ISBN 978-80-7435-542-4.
43. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

44. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.
45. VÁGNEROVÁ, Marie, *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246–0841-3.
46. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
47. VÁVROVÁ, Anna. *Syndrom opuštěného hnízda jako faktor ovlivňující život žen v současné společnosti*. České Budějovice, 2008. Bakalářská. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
48. VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan, SOLLÁROVÁ, Eva. *Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-247-5775-9.

Internetové zdroje

1. BENDL, Stanislav. Vliv výchovy v rodině na kázeň žáků ve škole. *Pedagogická orientace* [online]. 2004, **14** (3), 6-7 [cit. 20. 4. 2020]. ISSN 1805-9511. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/7987>
2. BECHYŇOVÁ, Bernadeta a Ilona ŠPANHELOVÁ. Jaké vývojové změny mladý člověk ještě v dospívání prožívá? Proměna v sociální oblasti – rodí se jiný svět. [online]. Vinoř, 2003 [cit. 24. 6. 2020]. Dostupné z: <http://www.bechynova-psycholog.cz/clanky/dospivani-pokracovani/>
3. BEYERS, Wim, GOOSSENS, Luc, VANSANT Ilse, MOORS Els. A Structural Model of Autonomy in Middle and Late Adolescence: Connectedness, Separation, Detachment, and Agency. *Journal of Youth and Adolescence* [online]. 2003, **32** (5), 351-365 [cit. 22. 4. 2020]. DOI: 10.1023/A:1024922031510. ISSN 0047-2891. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1023/A:1024922031510>
4. CHVOSTOVÁ, Martina. *Vliv primární rodiny na vývoj lidské identity* [online]. Praha, 2007 [cit. 2020-06-24]. Dostupné z: file:///C:/Users/Mart-/Downloads/DPTX_2005_1_11280_L02DEF02_1744_0_549.pdf. Diplomová. Univerzita Karlova.
5. KONEČNÝ, Štěpán, TYRLÍK, Mojmír. *Mezigenerační soužití mladých rodin jako zátěžová situace: fenomén tchyně v České republice*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada psychologická = Annales psychologici, 2010.

Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/114424/P_Psychologica_14-2010-1_5.pdf?sequence=1

6. RABUŠICOVÁ, Milada, Lenka KAMANOVÁ a Kateřina PEVNÁ. *Učení v rodině v mezigeneračním pohledu* [online]. Brno, 2010, **20** (4) [cit. 14. 6. 2020]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studiapaedagogica/article/view/311/429>
7. SHERIFF, Michelle, WEATHERALL, Ann. A Feminist Discourse Analysis of Popular-Press Accounts of Postmaternity. *Feminism & Psychology* [online]. 2009, **19**(1), 89-108 [cit. 22. 4. 2020]. DOI: 10.1177/0959353508098621. ISSN 0959-3535. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0959353508098621>
8. URICK, Michael J., C. HOLLENSBE, Elaine, MASTERSON, Suzanne S., LYONS, Sean T. Understanding and Managing Intergenerational Conflict: An Examination of Influences and Strategies. *Work, Aging and Retirement* [online]. 2017 [cit. 2020-04-20]. DOI: 10.1093/workar/waw009. ISSN 2054-4642. Dostupné z: <https://academic.oup.com/workar/articlelookup/doi/10.1093/workar/waw009>

Přílohy

Příloha 1 – Struktura tazatelských otázek

1. **Jak Vás Vaše matka vedla/ provázela k osamostatnění?**
2. **Jaké věty (jaká poselství, rady, informace) jste slyšela, když Vás matka cíleně vedla k tomu, abyste se stala postupně samostatnou, dospělou ženou?**
3. **Co Vám říkala?**
4. **Co Vám neverbálně sdělovala? (např. jak se u toho tvářila, co dělala atd.)**
5. **Kdy? Za jakých okolností?**
6. **O co jste si sama v této souvislosti říkala matce?**
7. **Jak se cítíte nasycená bezpečnou závislostí na rodičích, zejména na matce?**
(Tím myslím naplnění potřeby blízkosti s rodičovskou osobou, možnosti být v její přítomnosti jako dítě kdykoli, bezodkladně, plně, bezpodmínečně ...)
8. **Jak s Vámi Vaše matka o tomto komunikovala?**
9. **Jak jste si o toto říkala Vy sama?**
10. **Jak jste se s rodiči, zejména s matkou cítila/cítíte bezpečně?**
11. **Jak blízko/ daleko jste vzájemně s rodiči, zejména s matkou byla/jste?**
12. **Jak toto za sebe s rodiči/ s matkou komunikujete Vy?**
13. **Jak Vám Vaše matka sdělila/ sdělovala, že už je čas se osamostatnit?**
14. **Jaké to pro Vás bylo?**
15. **Kdy se tak stalo/ stávalo?**
16. **Pokud víte/ cítíte, že jste od své matky dostala opravdové požehnání pro Váš samostatný, dospělý život, jak toto požehnání „znělo“?**
17. **A kdo byl hlavním iniciátorem tohoto požehnání?**
18. **Cítíte, že jste plně samostatná, dospělá žena? Od kdy/ jak dlouho tomu je? A dle čeho to poznáváte Vy a Vaše okolí?**
19. **Vnímáte tedy, hodnotíte, že jste zdárně prošla procesem separace, že jste dokončila proces osamostatnění? A jak tento proces hodnotíte – jaké to pro Vás bylo v jeho průběhu/ je nyní?**

(tazatelské otázky byly dle vývoje rozhovoru s respondentkami dále rozváděny)

Příloha 2 – Přepis rozhovoru s Respondentkou 3

Tazatel: Jak Tě tvoje matka vedla/ provázela k osamostatnění?

Respondentka 3: *Vyprávěla mně o svém dětství. O tom, jak musela doma pomáhat v hospodářství. Měli dům s docela hodně pozemkama, tak musela pomáhat na poli i v domácnosti, aby jednou mohla vést svojí vlastní rodinu. Doma museli pomáhat všichni, takže nejen ona, ale i její sourozenci, všichni se museli zapojit.*

Tazatel: Jaké věty (jaká poselství, rady, informace) jsi slýchala, když Tě matka cíleně vedla k tomu, aby ses stala postupně samostatnou, dospělou ženou?

Respondentka 3: *Poselství... možná to, že až budu jednou mít svoje vlastní děti, tak to pochopím. Vždycky, když to řekla, že jsem se nad tím jenom pousmála a myslela si stejně svoje. Ale dneska vidím, že měla pravdu a chápu, jak to myslela.*

Tazatel: Co Ti říkala?

Respondentka 3: *No často mně říkala, že mám vždycky a všude mluvit pravdu, že je to nejlepší řešení. Problém, že se vyřeší a na lež se stejně dřív nebo pozdějc přijde, a když to pak vyjde na jevo, tak je to mnohem horší. To říkala často a měla pravdu. Jinak tam byly věci jako, že se mám chovat slušně, radila, co mám, jak udělat, když jsem si s něčím nevěděla rady. Nebo takový věci no.*

Tazatel: Co Ti neverbálně sdělovala (např. jak se u toho tvářila, co dělala atd.). Kdy? Za jakých okolností?

Respondentka 3: *To asi když jsem třeba něco udělala, jako provedla, tak semnou nemluvila a já jsem tak vždycky poznala, že jsem ji zklamala. Proto, že semnou nemluví. Vždycky mi to pak bylo najednou strašně líto, takže jsem se šla omluvit, ale i když jsem se omluvila a ona omluvu přijala, tak na ni bylo vidět, že ji to mrzí i tak. Byl to hroznej pocit. Radši bych dostala pořádněj výprask než to, aby semnou nemluvila. Bylo to pro mě o hodně horší trest. Třeba jednou jsem domů, bez toho, aniž by to rodiče věděli, přivedla psa, kterýho jsem našla. Bylo mi ho líto a líbil se mi. Doma už jsme jednoho psa měli, ale i přes to mi rodiče dovolili si ho nechat. Slíbila jsem, že budu doma a pohlídám ho, ale místo toho jsem šla ven a psi nám mezitím zlikvidovali všechny zvířata, co jsme měli na dvorku – kachny. Když jsem se pak vrátila domů, viděla jsem, že bude zle, a že měli pravdu.*

Tazatel: O co sis sama v této souvislosti říkala matce?

Respondentka 3: *Chodila jsem za ní, když jsem potřebovala s něčím poradit. Takže úplně se vším, normální věci, co se týkalo školy, nebo kluků třeba. Pak i ohledně vaření.*

Tazatel: Jak se cítíš nasycená bezpečnou závislostí na rodičích, zejména na matce? Tím myslím naplnění potřeby blízkosti s rodičovskou osobou, možnosti být v její přítomnosti jako dítě kdykoli, bezodkladně, plně, bezpodmínečně ...

Respondentka 3: *Jako malá jsem se cejtla dostatečně nasycená láskou. Od mamky i od taťky. Hlavně mamka tam byla vždycky, když jsem potřebovala. Jsem nejmladší ze tří sourozenců a jediná holka, takže jsem to měla možná i o to lepší. Ale zase bych neřekla, že mezi náma dělala mamka nějaký rozdíl. A jelikož s rodičema bydlím do dneška, bydlíme ve dvojdomku, jsme si na blízku pořád. Když chceme, tak se vidíme, máme společnou bránu a dvorek, takže jsme v kontaktu pořád. Vždycky se na ně můžu obrátit a spolehnout, i když už jsem teď dospělá a mám svoji rodinu.*

Tazatel: Jak s Tebou Tvoje matka o tomto komunikovala?

Respondentka 3: *Tak hlavně si na mě vždycky udělala čas, když jsem ji potřebovala, byla i jako moje kamarádka. Takže jsem jí mohla říct všechno, dobré věci i špatné věci. A i když jsem věděla, že je průšvih nebo je něco špatně, tak jsem jí to řekla, protože jsem věděla, že mě vždycky dobře poradí. I když se mi teda to razení kolikrát nelíbilo.*

Tazatel: Jak sis o toto říkala Ty sama?

Respondentka 3: *Normálně jsem za ní vždycky přišla a řekla si o radu. Bez jakýchkoliv obav.*

Tazatel: Jak jsi se rodiči, zejména s matkou cítila/ cítíš bezpečně?

Respondentka 3: *Cítila a pořád cejtím. Jako malá jsem často chodila k mamce do postele a povídaly jsme si spolu. Když mě bolely zuby, byla semnou třeba celou noc vzhůru, i když ráno vstávala do práce. Takže jsem nikdy necejtila nic jiného, než bezpečí.*

Tazatel: Jak blízko/ daleko jsi vzájemně s rodiči, zejména s matkou byla/ jsi?

Respondentka 3: *Už od mala, co si pamatuju, tak jsme si hodně blízky a náš vztah se do dneška vůbec v ničem nezměnil, jakože nezhoršil. I když se někdy pohádáme nebo se na něčem neshodneme, tak spolu moc dlouho mluvit nevydržíme a už je to zase dobrý.*

Tazatel: Jak toto za sebe s rodiči/ s matkou komunikuješ Ty?

Respondentka 3: *Máme hezkej vztah, takže ona ví, že jí mám ráda. Povídáme si hodně často, i když bydlíme spolu, tak si taky píšeme přes messenger třeba, nebo pošlem fotky. Je to možná trochu vtipná představa, když jsme v jenom baráku, ale děláme to. Jinak bych řekla, že spolu mluvíme stejně už mala, je jedno, jestli jsem malá holka, nebo už teď máma od dětí. Rozumíme si pořád stejně.*

Tazatel: Jak Ti Tvoje matka sdělila/ sdělovala, že už je čas se osamostatnit?

Respondentka 3: *Nevím ... co si vybavím, tak je situace, když jsem si našla přítele, se kterým rodiče nesouhlasili, prostě se jim nelíbil. Pořád mě před ním varovali a říkali, že pro mě není dobrý. Já měla ale samozřejmě svojí hlavu a neposlouchala je, spíš mě s tím rozčilovali. Mamka pak jednou přišla s tím, že si s ním mám teda zkusit bydlet. Já jsem byla hnedka nadšená, ale když jsem to řekla jemu, tak on už tak nadšenej nebyl. V tu chvíli mi asi došlo, že to, co mi o něm rodiče říkali, bude asi fakt, a že měli zase pravdu a já byla jen blbá, zamilovaná holka. Ale nebejt toho nápadu, se kterým přišla mamka, tak bych se od něj nechala vodit za nos ještě asi dlouho.*

Tazatel: Jaké to pro Tebe bylo?

Respondentka 3: *Zrovna tahle situace pro mě byla hodně bolavá. Bylo to takový ponaučení ze života, ale byla jsem na druhou stranu hrozně šťastná, že ty rodiče mám, i když mě občas štváli.*

Tazatel: Kdy se tak stalo/ stávalo?

Respondentka 3: *Vybavuju si fakt jen tuhle situaci teďka, takže to zase vztáhnou na ní. Stalo se to, protože jsem byla tvrdohlavá a rodičům nevěřila. Myslela jsem si, že vím všechno nejlíp a šla si za svým. Připadala jsem si hrozně dospěle, takže jsem nechápala, proč mi do toho kecají. V tu chvíli jsem vážně o žádný rady nestála, ještě když mi říkali věci, který jsem nechtěla slyšet.*

Tazatel: Pokud víš/ cítíš, že jsi od své matky dostala opravdové požehnání pro Tvůj samostatný, dospělý život, jak toto požehnání „znělo“?

Respondentka 3: *No, nevím, jestli se to dá brát jako požehnání, ale asi jo. Mamka mi říkávala, že mám být hlavně šťastná, že to je v životě to nejdůležitější.*

Tazatel: A kdo byl hlavním iniciátorem tohoto požehnání?

Respondentka 3: *Iniciátory byli asi oba rodiče, jak mamka, tak taťka, i když s mamkou jsem vždycky o všem mluvila víc.*

Tazatel: Cítíš, že jsi plně samostatná, dospělá žena? Od kdy/ jak dlouho tomu je? A dle čeho to poznáváš Ty a Tvoje okolí?

Respondentka 3: *Jo, cejtím se tak. Cejtím se tak asi určitě od doby, kdy se mi narodilo první dítě. V tu chvíli se to hrozně změnilo, celej pohled na svět. Už to je 19 let, děti mám celkem tři. Ale zlomilo se to u toho prvního. Věděla jsem, že se o něj musím postarat, že já jsem jeho máma. Mám normální rodinu a fungující manželství. Přístup okolí ke mně se asi taky trochu změnil v době, kdy se ze mě stala máma. To vycejtíš, že tě najednou berou trochu jinak, možná je cítit větší respekt nebo nějaká rovnoprávnost. Tak bych to asi řekla.*

Tazatel: Vnímáš tedy, hodnotíš, že jsi zdárně prošla procesem separace, že jsi dokončila proces osamostatnění?

Respondentka 3: *Jo, to si myslím, že určitě jo. Od doby, co mám vlastní rodinu, tak nejde být nesamostatná, ale to je si myslím úplně přirozený, že ti ten přechod pak ani nepřijde. Prostě se to stane. Nedokážu si to představit nějak jinak.*

Tazatel: A jak tento proces hodnotíš – jaké to pro Tebe bylo v jeho průběhu/ je nyní?

Respondentka 3: *Podle mě to pro mě bylo úplně normální jako pro každého. Nějak jsem to asi extra nevnímala nebo nad tím nepřemejšlela, když se to stalo. Bylo to pro mě ale asi tak normální, protože mám dobrý rodiče, dobře nás vychovali. Ty jejich rady, co mi říkali, a co mě samozřejmě hrozně štváli a prudili, tak teď říkám sama svejm dětem. Který to samozřejmě nechápou, jako já tenkrát a určitě je to prudí taky stejně, jako to prudilo mě. To k tomu ale asi prostě patří.*